Sl. 6. J. V. METZINGER (1699—1759), MARIJA SPREJEMA SV. FRANČIŠKA SAL. V NEBESIH

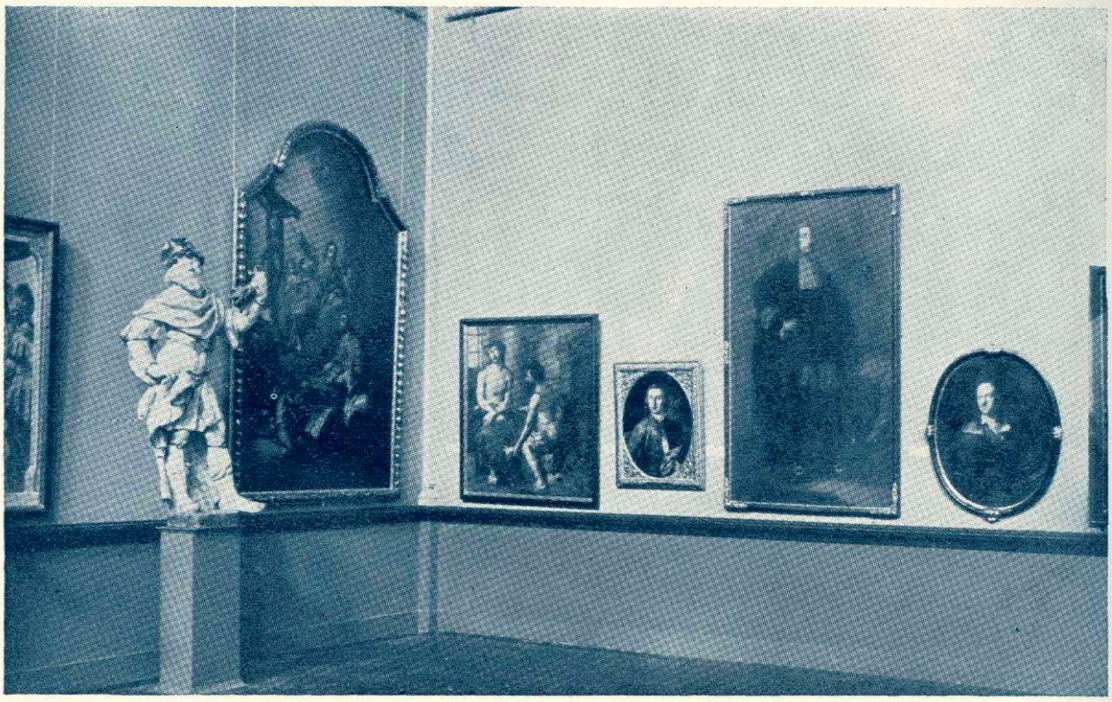

Sl. 7. SKUPINA BAROČNIH SLIK IN KIPOV V II. (BAROČNI) DVORANI NARODNE GALERIJE

Sl. 8. SKUPINA BAROČNIH SLIK IN KIPOV S KRILNIM OLTARJEM IZ MRZLAVE VASI V II. (BAROČNI) DVORANI NARODNE GALERIJE

FRANCE STELÈ

NARODNA GALERIJA

Otvoritev Narodne galerije dne 22. junija letošnjega leta je uresničila eno največjih želj kulturnega slovenstva po vojni — po petnajstletnem prizadevanju so Modrice naše likovne umetnosti dobile svoj hram. Ustanovniki NG so leta 1918 v oglasu na slovenski narod takole določili njen namen: »... naj zbere in ohrani najboljše umetnine vseh časov, kar jih je ustvaril slovenski genij, in naj razkrije vsemu svetu obstoj in bogastvo naše upodabljajoče umetnosti.«

Ko so ustanovniki NG proglašali ta cilj, so imeli v rokah še bore malo gradiva, s katerim bi se dala uresničiti ta misel. Takoj pa jim je prišla na pomoč mlada slovenska umetnostna zgodovina, ki je pravkar poganjala svojo prvo brst iz pred vojno v ti stroki vodivne dunajske šole in je ravno načenjala vprašanje srednjeveške umetnosti med Slovenci. Kazali so se prvi, še ne jasni obrisi, in nihče ni še prav verjel, da bo kaj iz teh prizadevanj. Da je naša NG dne 22. junija letos stopila pred Slovence s popolnim, ves razvoj slikarstva med njimi objemajočim okvirom, je zasluga obeh, društva Narodna galerija, ki je ustvarjalo NG gmotne predpogoje, in slovenske umetnostne zgodovine, ki je preskrbela pregled o ohranjenem spomeniškem gradivu, izbrala iz njega značilno in pomembno in s smotrenim raziskavanjem izpopolnjevala vsaj preveč zijajoče vrzeli. Pot njenega pronicanja v gradivo je šla v širino in globino. V širino je šlo sistematično raziskovanje spomenikov srednjeveškega slikarstva in kiparstva v Sloveniji, ob katerem se je ustvarjal študijski aparat Spomeniškega urada v Ljubljani. V širino je šlo prizadevanje, katerega sad sta bili zgodovinska razstava slovenskega slikarstva l. 1922 in portretna razstava l. 1925, za kateri obe je bila preiskana vsa Slovenija in smo zbrali in preštudirali toliko gradiva kakor nikdar poprej. V globino pa je prodiralo spoznanje predvsem po treh konkretnih oblikah razstave NG, ki je bila l. 1919 prvič odprta kot galerija slovenskega impresionizma in njegovih neposrednih predpogojev, ki se je v svoji drugi obliki l. 1923 v tem okviru bistveno

izpopolnila in se v svoji tretji l. 1928 razširila tudi na povojno umetnost. Poglobitvi spoznanj in izostritvi meril so služile tudi tri posebne razstave zbranih del Ivana Groharja l. 1925, Ivane Kobilce l. 1927 in Riharda Jakopiča l. 1929.

Pot gmotne akcije NG, ki jo je vodilo društvo NG, je šla od pridobitve prvih prostorov v Kresiji l. 1919 in prvega stavbinskega fonda, ki ga je ustanovil l. 1923 Ivan Hribar, k osnovno važni akciji za pridobitev prostorov v Narodnem domu, kamor se je NG preselila l. 1927 in k akciji za zbiranje fonda za izgraditev NG in ustanovitev Akademije znanosti. Nič manj važno ni bilo prizadevanje za združitev v NG vsega v ljubljanskih zbirkah za galerijo važnega gradiva.

Po 15 letih so se vse te mnogotere akcije gmotnega in duhovnega značaja začasno umirile dne 22. junija 1933 pred prvo otipljivo podobo tega, po čemer so hrepenele, v prvi galeriji, ki vsebuje in hrani izbrane primere umetnosti vseh časov med Slovenci in ki razkriva vsemu svetu obstoj in bogastvo naše upodabljajoče umetnosti.

Ideal, proglašen Slovencem na angelsko nedeljo l. 1918, in resničnost, izročena javnosti dne 22. junija 1933 — koliko si ustrezata, koliko tudi res razkrivata svetu obstoj in bogastvo naše upodabljajoče umetnosti?

Ideal in resničnost — kedaj si ustrezata? Naš ideal in naša resničnost pa si vendar ustrezata toliko, da je ustvarjen okvir slovenske narodne galerije, ki nam ga, o tem smo prepričani, v osnovi ne bo treba več izpreminjati, če od stvarne potrebe ne bomo krenili na pot nestvarnih spekulacij. Izpopolnjevati bo treba vrzeli, slabše gradivo bo treba zamenjavati z boljšim, še bolj značilnim, posebno pa bo treba korakati z življenjem domače umetnosti in vsakih deset let temeljito revidirati oddelek sodobne umetnosti. Prvi del naročila iz l. 1918, da zberemo primere umetnosti med Slovenci iz vseh časov, je izpolnjen, kolikor to dovoljuje ohranjeno gradivo. Drugi del naročila, da razkrijemo svetu obstoj slovenske umetnosti, pa je izpolnjen celo bolj kakor prvi: Naša galerija se tako ozko veže s kulturnim razvojem slovenstva in dosedanjo sliko o njem tako bistveno izpopolnjuje, da že to dejstvo izpodbija vsak dvom o duhovnem lastništvu tega gradiva.

Narodna galerija obsega sedaj 12 prostorov, v katerih je gradivo razvrščeno časovno in urejeno toliko po slogovnih skupinah, da je osnovna nit razvoja otipljivo in poučno jasna. V 1. prostoru je gotika od enega najstarejših ohranjenih spomenikov stenskega slikarstva v Sloveniji, fresk na Vrzdencu iz zač. XIV. stol. do prehoda v renesanso tekom XVI. stol. Prehod označuje več kiparskih del in krilni oltar iz Mrzlave vasi iz sr. XVI. stol. V 2. prostoru je barok XVII. in XVIII. stol., ki ima svoj višek v delih štirih glavnih slikarjev srede XVIII. stol., Val. Metzingerja, Franca Jelovška, Fortunata Berganta in Antona Cebeja. Najvažnejši njihov epigon je Leopold Layer. V 3. prostoru je največji slovenski klasicist zač. XIX. stol. Franc Kavčič z učinkovito

kompozicijo Fokion in žena, popularni Matevž Langus in drugi meščanski portretisti in krajinarji romantične smeri z Lovrom Janšo. 4. prostor dopolnjuje to dobo z deli Jos. Tominca, M. Stroja, A. Karingerja in M. Pernharta. V 5. prostoru sta brata Janez in Jurij Šubica z Ivanom Frankétom, ki pomenja odločen prehod k realizmu. V 6. prostoru je drug in učitelj sledeče, najvažnejše umetniške generacije slovenske sodobnosti, impresionistične, Anton Ažbè s Ferdom Veselom, Ivano Kobilco in svojstvenim Jos. Petkovškom. V 7. in 8. prostoru so štiri glave slovenskega impresionizma R. Jakopič, J. Grohar, M. Jama in M. Sternen. V 9. prostoru so sodobniki in duhovni sorodniki slovenskega impresionizma I. Vavpotič, B. Jakac, Fr. Pavlovec, Fr. Tratnik in G. A. Kos, katerih zadnja dva označujeta prehod iz predvojne v povojno dobo slovenskega slikarstva. V 10. prostoru so zbrani primeri slovenskega kiparstva novejše dobe od A. Gangla in I. Zajca do najmlajših Meštrovićevih učencev Lobode, Fr. Goršeta in N. Pirnata. V 11. in 12. oddelku so zastopniki povojnega ekspresionizma, nove stvarnosti in sorodnih struj z V. Pilonom, bratoma Fr. in Tonetom Kraljema, bratoma Dragom in Stanetom Vidmarjema, O. Globočnikom in drugimi.

To je okvir, ki bo izpopolnjen s kabinetom tujcev, katerih dela se nahajajo v Sloveniji in so vplivali na razvoj naše umetnosti, in z razstavo slovenske grafike, ki bo pokazala dela Valvasorjeve grafične delavnice iz 2. p. XVII. stol., grafiko bratov Janšev iz k. XVIII. in zač. XIX. stol., slovenske umetnike kot risarje in sodobno grafiko v najširšem smislu te besede.

Okvir NG, kakor je sedaj uresničen, je naš lasten zamisel, plod naše lastne znanstvene pronicavosti, našega duhovnega napora, ki je v tem oziru našel od drugod le malo pobud. Je pa tudi izraz naših posebnih potreb in zato tembolj naš. Naša NG je v svoji osnovi pokrajinska galerija, pa se od podobnih, posebno avstrijskih ustanov te vrste, ki bi ji bile najlažje služile za vzor, bistveno razlikuje. Vse te galerije so bile namreč zemljepisno opredeljene, tako da je na pr. celo pri naši nekako najbolj sorodni štajerski deželni galeriji v Joanneju v Gradcu nemški značaj le drugovrstni kriterij, prvi pa zgodovinski razvoj umetnosti v pokrajinskem okviru. Težišče te in podobnih galerij je v njih historičnem gradivu in so temu osnovnemu, prvotnemu delu dodani oddelki sodobne umetnosti v njih vselej le prav očividen in navadno celo nadležen privesek; med njim in starejšim delom zija vedno nepremostljiv prepad, tako da jih obiskovavec večinoma komaj opazi. Naši galeriji pa se je posrečilo resnično premostiti to vrzel in ustvariti iz živega sodobnega in le še pričevalnega zgodovinskega gradiva prepričevalno, duhovno zgodovinsko zelo nazorno in poučno celoto. Že pri svojem postanku je postopala naša galerija čisto drugače kakor one. Izhajala je od žive sedanjosti in je stremila za tem, da pokaže njene korenine v preteklosti, da ob umetnostnem gradivu ilustrira postanek, razvoj in razmah slovenske

kulturne misli. V tem razmerju do gradiva preteklih dob je tudi skrivnost žive aktualnosti naše galerije v vsej njeni celoti, ne samo v njenem sodobnem delu. Od tod izvira tudi naše trdno prepričanje, da bo NG trdno stala in ohranjevala svojo svežost in živo zanimivost vse dotlej, dokler voditelji njenih usod ne opuste njenega sedanjega okvira, ki bi bil razrušen s tistim dnem, ko bi se začel širiti njen zgodovinski del radi sebe samega, brez sedanje bistvene vezanosti na živo sodobnost.

S tem pa smo zadeli na važno vprašanje naše umetnostne in kulturne zgodovine, kje neha slovenski okvir in kje bi mu mogel mehanično pokrajinski škodovati. Kdo je naš in kdo ni naš? Zakaj eden spada bistveno v NG, drugi ne? Ali smemo šteti Fr. Kurza pl. Goldensteina, Dorfmeistera, Herrleina pa tudi Valentina Metzingerja za svoje? Zakaj potem na pr. izključujemo J. M. Kremser-Schmidta in pod.? Kaj pa razni štajerski, koroški, primorski slikarji neslovenske narodnosti, ki so delali med Slovenci? Za rešitev tega vprašanja je važno vprašanje slovenske kulturne province, njenega žarišča in njenega obsega. Vsekakor je to za slovensko galerijo tudi osnovno važno vprašanje, ki pa zaenkrat še ni zadosti osvetljeno. Ali je res samo slučajen pojav, ki bi ga marsikdo rad razložil z raznim delom Slovenije baje kar nezavedno imanentnim pokrajinskim separatizmom, da je NG v glavnem le »kranjska« galerija? Za presojo teh vprašanj se moramo zavedati nekih osnovnih kulturno zgodovinskih in kulturno geografskih dejstev. Iz teh izvira, vsaj kolikor gre za umetnostno življenje, da je v zgodovini obstojalo od srednjega veka sem na vsem slovenskem etnografskem ozemlju le eno kulturno središče, le eno žarišče, Ljubljana, vsa druga središča pa, od katerih je prejemala kulturna Slovenija, so ležala izven tega ozemlja. Najvažnejše in nam najbližje tako središče je bil Gradec. In Gradec je od XVI. stol. dalje tako popolnoma obvladal del Slovenije, Slovenski Štajer, da mu je vtisnil trajen pečat. O Ljubljani pa lahko ugotovimo, da je obvladovala več ali manj vse ostalo slovensko ozemlje, posegala precej globoko tudi v Slovenski Štajer, njen aktivni radij pa je bil širši v jugovzhodni in južni smeri daleč na Hrvatsko, kakor v zapadni in severni smeri. Usode renesanse in baroka v Sloveniji jasno kažejo vplivne sfere Gradca in Ljubljane; pomen in široka aktivnost Ljubljane v vseh smereh pa je največja v dobi cvetočega baroka v XVIII. stol. Poseben pomen za vso Slovenijo in za vse kulturne panoge pa je dobila Ljubljana v XIX. stol., ko se je razvila v narodno središče Slovencev.

Iz teh opazovanj je razmerje NG do umetnostnega gradiva precej jasno: Slovenska NG je in bo nekam naravno »kranjska« galerija, ker je najbolj slovenska umetnostna produkcija tista, ki jo je vodila Ljubljana, ne pa ona, ki jo je vodil Gradec. V ljubljanskem žarišču opažamo tudi vzporedno z drugimi kulturnimi panogami logični razvoj domačih ustvarjajočih moči in prav tu opazimo v XVIII. stol.

prvič v svoji zgodovini, kako iz pobud tujih, v Ljubljano poklicanih moči vzraste cela generacija domačinov, na katerih sloni naš cveteči barok. V ti domači skupini je Lotrinžan Val. Metzinger tako bistven del in po vsem svojem življenju in delu ter njega posledicah tako udomačen v ljubljanskem umetnostnem okrožju, da ga upravičeno prištevamo svojim in sme in more viseti edino med njimi, kajti umetniški Metzinger je nedvomno bistven del ljubljanskega in nobenega drugega umetniškega miljeja. Ne tako kakor on, vendar pa nekam neločljivo od ljubljanskega umetnostnega osredja so se razvili Herrlein, Dorfmeister in Kurz pl. Goldenstein; nasprotno pa je pomembni umetnik J. M. Kremser-Schmidt sicer močno vplival na Layerjevo delavnico, a po svojem življenju in delu ni nikdar pripadal k nam.

Upam, da je po tem tudi pojasnjeno naše razmerje do štajerskega gradiva. Oba Straussa iz Slovenjega Gradca nedvomno dopolnjujeta slovenski baročni umetniški milje in bi kot dopolnilo spadala v galerijo, čeprav bi se ne strinjala s celoto tako kot umetniki ljubljanskega središča. Weissenkircher, Flurer in drugi umetniki graškega središča, ki so delovali v Slovenskem Štajerju, se pa že sploh izmikajo našemu konceptu in spadajo vanj le kot dokumenti, bolj kot pomožni material, podobno kakor razni slikarji XVII. stol. Hrenovega ali Valvasorjevega kroga itd., ki so delali za nas in med nami, a so kljub temu ostali le slučajni pojavi v mozaiku naše takratne umetnostne sodobnosti.

NG bo torej po notranjem značaju slovenskega umetnostnega gradiva nujno tudi ostala galerija ljubljanskega kulturnega kroga, ki je doslej edini v slovenskem ozemlju udomačeni in vse periferne daleč nadkriljujoči aktivni krog. On bo moral ostati jedro in oporišče galerije, če ne bomo hoteli dopustiti, da izgubi svoj dosedanji narodni značaj in ne pade nazaj v okvir drugih pokrajinskih galerij. S tem pa bi postal mozaik prikazane produkcije na mah nepregleden, neenoten in bojim se, da po svoji duhovni pomembnosti tudi resnično provincialen.

NG, kakršna se nam odkriva v svoji sedanji obliki, je za nas Slovence nenadomestljiva pridobitev: ona nam je znanstven instrument, po katerem smo že, ko smo jo pripravljali, prodirali in prodrli globoko v svojo kulturno zgodovinsko preteklost, mestoma celo daleč tja, kamor nas pisani viri doslej niso mogli privesti. Vprašanje postanka in razvoja slovenske kulturne misli in slovenske narodne zavesti, ki je bilo postavljeno tako ostro z zgodovinsko razstavo slovenske umetnosti l. 1922, je še vedno odprto in se bo reševalo, kakor kaže, s prav bistvenim sodelovanjem tega instrumenta. S poglobitvijo v našo umetnostno preteklost je bilo tudi prav ostro postavljeno vprašanje kulturne vrednosti naše katoliške obnove v dobi baroka in bo, kakor smo prepričani, bistveno dopolnilo ono sliko o razvoju naše kulture, ki smo jo dobili doslej po zgodovini slovenskega pismenstva. Tako bo NG še dolgo velevažen instrument za slovensko

kulturno zgodovino, saj je ona prva nazorna priča našega kulturnega razvoja in napredka.

NG je dalje potrdilo naše narodne samozavesti. Gradivo, katero nam nudi, priča o našem višjem, duhovnem življenju v dobah, ko zgodovina molči celo o našem imenu, kaj šele o naših delih. V NG se preveč jasno čuti enotno duhovno žarišče, ki daje njenemu gradivu enotnost, da bi ga mogli iskati drugod kakor v sebi samih, ki smo bili od tisoča let, čeprav brez imena, vseeno na svoji zemlji edini stalni element, ki je preživel z izredno trdoživostjo vse slučajnosti. Naša NG je v pravem pomenu naša vidna duhovna genealogija, na katero se bomo mogli odslej sklicevati pred svetom, kadar nas bo vpraševal po naših odličnih prednikih in naših velikih delih. Mesto vojskovodij in bitk mu bomo pokazali tu zastopane predstavnike svoje kulture in mesto trofejev vojnih zmag dela njihovega duha.

NG je nazadnje prva realna, vsem vidna opredelitev naše dote, ki smo jo Slovenci prinesli z ujedinjenjem v skupno jugoslovansko kulturno zakladnico. Tudi v tem okviru je ona važno potrdilo naše samozavesti in enakopravne vrednosti, ker pri delih duha ni več drugega merila kot merilo človeške pomembnosti. Skušnjo svoje zrelosti v njenem področju pa smo, tako smo prepričani, v NG ponovno in neutajljivo prestali.

Poleg univerze in znanstvenega društva je NG v našem sodobnem življenju nedvomno ena najbolj pozitivnih in za naše duhovno življenje najbolj pomembnih postavk.

JAKOB ŠOLAR

KRIZA DUHA

Pred nekaj leti smo občutili, kakor da smo najhujše nasledke vojske že preboleli in da se po mučnem neredu in zmedi prvih povojnih let vračamo v reden tok življenja. Nenadno pa se je pokazalo, da je bila ta umiritev le navidezna, da ni pomenila ozdravitve, marveč se je zaostrila v novo krizo, ki je v duhovnem pogledu skoraj hujša od vojske same. Kdor zna prav ceniti stvarilno silo duha, se z grozo vprašuje, kako preboleti tudi to preizkušnjo, ne da bi oskrunili svoje najsvetejše, svoje prepričanje.

I

Koj po vojski smo doživeli zelo živahno reakcijo duha proti vojnemu mehanizmu in zvezanosti. V umetnosti, znanosti, nazorih o svetu, človeku, družbi in Bogu so se javljale najrazličnejše smeri, ki so se pač močno ločile po svoji vsebini, a jim je bila večja ali

manjša iskrenost v iskanju odrešilne resnice vendarle skupna. Iz vseh si čutil težnjo in izrazito voljo po nečem novem, velikem, vse ljudi obsegajočem, a rastočem iz posameznikovega prepričanja, ne iz priseganja na organizacijska gesla. Bilo je pač naravno, da se je ob takem mišljenju družba bolj drobila kakor družila, da so se uveljavljali posamezniki, a je marsikdaj trpela skupnost.

Mnogim je to drobljenje in cepljenje v skupine sloneče na notranjem soglasju pomenilo pogubno slabost, ki jo je treba odpraviti s silo organizacije, v bistvu torej istim sredstvom, ki je slonela na njem vojska. Tako so se pojavili v Evropi »duce-ji« in »Führer-ji«, ki so zbrali okrog sebe močne armade in začeli urejati svet z močno roko. Pojavili so se diktatorji na skrajni levi in skrajni desni, začel se je za današnji čas najznačilnejši beg v skrajnosti.

Bilo bi zanimivo poiskati prave vzroke temu begu; zanimivo bi bilo proučiti, kako je mogoče, da so v tako izrazito kulturnih zapadnoevropskih državah mogli uspeti s svojimi gesli razmeroma šibki duhovi. Gotovo je, da so iz vojske popolne gotovosti in čisto določenega vodila vajeni ljudje v obilici nazorov in mnenj čutili nejasnost, negotovost in nedelavnost, ki so jim bile vir osebne nezadovoljnosti. Najgloblji vzrok temu begu v skrajnosti, ki nikoli ne dojame celotne življenjske problematike, marveč vedno enostransko pretirava, pa je vsekako porušena vera v metafizični red v stvarstvu. Če današnji ideologi prenašajo središče svojega svetovnega nazora od nekih vsega človeka obsegajočih, od človeške samovolje neodvisnih božje-naravnih osnov v samo socialno, nacionalno ali drugačno območje problemov, tedaj se celota izmaliči, harmonija poruši. Taka skrajnost ima pač lahko videz radikalnosti, ima lahko mik sodobnosti, a vendar nosi v sebi žig trenotne prigodnosti, kal smrti, ker je meteor, odtrgan od središča.

Posledice tega bega v skrajnosti so za duhovno kulturo zares žalostne. Čeprav sta si skrajna levica in skrajna desnica po svoji vsebini čisto različni, sta si vendar v metodah in gledanju na poedinca hudo podobni — les extrêmes se touchent. Ena in druga zahteva od poedinca brezpogojen pristanek, popolno podreditev in asimilacijo, čeprav je taka mnogokrat izven moči posameznikove volje. S tem uvajajo v duhovni svet isti disciplinski mehanizem, ki ga poznamo iz vojske, le s to razliko, da ga vojska ni aplicirala na strogo kulturno območje duha, marveč pretežno na fizično gospodarsko stran življenja. Ena in druga med skrajnostmi izključuje vsak drugačen nazor, je po svojem bistvu ekskluzivna in nestrpna. Kaže nam to ruski boljševizem v isti meri ko nemški nacionalizem. V svojih ciljih in sredstvih slonita oba na samo materialnih osnovah, kolikor ne dvigata svoje doktrine iz sfere samega razumskega opazovanja v sfero vere.

S takim nasilnim uniformiranjem duha uničujejo v poedincu tisto svobodo mišljenja, ki je prvi pogoj vsakemu duhovnemu razvoju, pogoj zlasti vsake umetnosti, znanosti in svetovnega nazora. Ne samo

da premnogim onemogočajo izražanje osebnega prepričanja, v resnici spodrezujejo žile vsemu kulturnemu razvoju, ki se more vršiti uspešno šele ob dopolnjevanju različnih mnenj in nazorov, ker se le v taki borbi spraščajo in zraščajo vse narodove stvarilne sile v celoto.

II

Ob krščanstvu, ki tvori temelje dosedanje zapadnoevropske kulture, sta se pojavila nacionalizem in komunizem, dve novi struji, ki sta se javljala pač tudi doslej v preteklih stoletjih, a ne kot samostojna, vse življenje urejajoča principa, marveč le kot bolj ali manj izraziti politično-gospodarski smeri brez nasprotja krščanski kulturni osnovi. Danes pa se zdi, da sta se dvignila daleč preko tega okvira, da sta se odtrgala od tega prvotnega središča in si lastita moč, da zadovoljita človeku vse individualne in družabne zahteve. Dasi sta si neizprosno sovražna po svoji vsebini, stojita oba v dosti določenem nasprotju s krščanstvom in ga izrivata iz javnega kulturnega dela. Če s te strani motrimo dobo, moramo ugotoviti, da je prelom tako popoln in velik, kakor smo ga doživeli ob prelomu iz staroveškega poganstva v krščanstvo. Zato ni čuda, da se loteva vseh, ki jim je krščanstvo nepogrešljiva življenjska dobrina, nemir in skrb, da iščejo iz te srčne stiske rešne poti. Dokler ostaja to vsakemu zase osebna problematika, je rešitev marsikomu lahka, a postaja težka in odgovornosti polna, kolikor smo jo dolžni rešiti za bodočnost.

Brez dvoma nam je mnogo škodovala pri vplivnosti na razvoj sodobnega življenja neka lagodna zavest neporušljive in večne resnice, vsled česar so se radi ogibali trdemu delu ob vedno močnejših novodobnih tokovih in jih omalovaževali. To je bila mnogokrat malo modra prevzetnost bogatega posestnika, ki se je smejal neutrudljivemu ubadanju ubogega bajtarja, a se zanašal preveč na posest in premalo na delo. Tako nam bogata posest ni več rodila obilnega sadu in mnogi so obupali nad njo, da ni več mogoče živeti ob njej.

Velika naloga sodobnega krščanstva, posebej tistega v katoličtvu je prav v tem, da dokaže, da je še vedno zmožno reševati človeku osebno in socialno problematiko življenja. Njegova vsebina je čisto samosvoja, vso resnico obsegajoča, zato je ne moremo družiti z nobeno skrajnostjo, čeprav obsega tudi njihove pozitivne vrednote. Ravno v tej raznolikosti in mnogostranosti je moč krščanstva; iz njih bi morala v vseh časih in v vseh smereh rasti stvarilna moč, ki pa vedno ostaja strnjena s središčem in se nikoli ne trga v skrajnosti. Zato nimajo prav tisti, ki bi hoteli reševati katoličtvo s tem, da ga silijo v eno ali drugo skrajnost, prav pa tudi tisti ne, ki beže pred dejanskimi življenjskimi zahtevami, kakor da jih more krščanstvo z mirno vestjo prepuščati samim sebi, kakor da tako važna vprašanja krščanstvu niso mar.

Nobena izmed sodobnih skrajnosti — ne nasilni nacionalizem ne komunizem — ne dopušča kake osebne svobode. Vrednost človeških dejanj presojata izključno po svojih organizacijskih juridično pozitivnih geslih, preko njih nimajo nobene vrednosti. Izključno po njih se presoja vse kulturno delo, izključno po njih celo osebna vrednost človekova; samo tako je mogoče razumeti tako brezobzirno uničevanje splošno priznanih kulturnih dobrin, ki ne pospešujejo ali celo nasprotujejo njihovim težnjam; samo tako je mogoče razumeti tako brezobzirno preganjanje ljudi, ki jim ne služijo.

Če s te strani pogledamo krščanstvo, moramo vendarle priznati, da je pri vsej svoji dogmatični dognanosti vendarle čudovito vzvišeno nad tako nasilnim pojmovanjem človeškega duha. Pač ima svojo objektivno normo, tudi svojo striktno organizacijo, ali uzakonjeno ima tudi svojo subjektivno normo, ki je posamezniku neposredni vodnik, ki je za subjektivno presojo dejanja in človeka najodločilnejši moment: vest. Priznanje te norme se mi zdi v dobi takega grobega nasiljevanja duha tako svetal in velik moment v krščanstvu, da je vreden vsega vpoštevanja. Zakaj po njej je zavarovana človeku osebna svoboda mišljenja in dana možnost tudi drznega iskanja. Vsako podrejanje katerikoli človeški oblasti in odredbi je možno le v skladu z njo, sicer je subjektivno nedopustno in slabo. Prav v tej strnitvi objektivno danega sistema in subjektivno zagotovljene svobode vidim veliko možnost razvoja v krščanstvu. S tem svojim priznanjem vesti kot najvišje subjektivne norme je krščanstvo danes najodličnejši zagovornik svobode duha, ki sta jo pogazili obe skrajnosti.

Važnosti te velike resnice bi se morali danes mnogo živeje zavedati, kakor se je zavedamo. Gotovo je važno, da varujemo čistost svojega nauka pri zmedi, v kakršni živimo, ali pri težkem delu utiranja novih spoznanj in potreb bi morali prav tako upoštevati subjektivno merilo. Po tem subjektivnem merilu hodijo morda mnogi zelo blizu nas, čeprav so nam objektivno daleč. Prav zaradi tega subjektivnega merila mora biti katoličanu vsako nasiljevanje duha tuje, prav zaradi njega je osvajanje družbe po zunanji sili ali demagogiji v notranjem nasprotju z bistvom krščanstva. Zato tudi nimajo prav tisti, ki dokazujejo notranjo nesvobodnost katoličana iz objektivnega dogmatičnega reda, kadar govore o subjektivnem udejstvovanju; zakaj tedaj je vezan po svojem vestnem prepričanju prav kakor vsak resen človek. Objektivni red ga veže toliko, kolikor se javlja v vesti.

Morda bi se ob tej veliki resnici mogla pomiriti vedno hujša nasprotja, ki se javljajo med levico in desnico tudi v katoliških krogih. Vsekako bi morala ob njej izginiti težka atmosfera, ki meji že na tisti prepad, ki ga srečujemo med levico in desnico v nekrščanskih skrajnostih. Gotovo pa je, da s pribijaštvom in nasilnim nastopanjem moremo samo poglobiti prepad med obstoječimi nasprotji v družbi, kar prav gotovo ne prinaša ozdravitve času. Naša velika

dolžnost v tej težki preizkušnji duha bi bila, da ne silimo v skrajnosti, marveč smo radikalni v sredini, čeprav je to malo mikavno v današnji dobi. Radikalni moramo biti prav tako v ljubezni, kakor sta oba ekstrema v sovraštvu in nasilju; radikalni moramo biti v svojem priznavanju duhovnega sveta, kakor sta oba ekstrema radikalna v negaciji njegovi. Samo s takim širokim pojmovanjem katoličtva moremo pomagati sodobnemu človeku iz obupne krize duha, moremo hraniti največjo dobrino duhovne svobode zapadni Evropi, da jo ji damo, kadar bo zopet zahrepenela po nji.

JOŽA VOVK

PRIHOD

Kot luč neznana v tegobo noči razlita
prišel, Gospod, si mimo koč, obdan
od legij angelov, kadilnice nosečih.
Stopil si mimo milijonov duš klečečih
na tleh, vseh sključenih, drhtečih.
Ob koncu vasi obstal si nem, čakajoč,
da vrata moje hiše se odpro in vstopiš.

Skoz zavese prav do tal spuščene vidim
drhtečo množico, pojočo psalme svetih,
roke stegujočih, v tvoj plašč ujetih.
V moj bledi hram lovi se vstopna pesem.
Lesene stene v daljo se razmikajo,
strop se naglo dviga, širi se v nebo.
Oči mi v svetem videnju usihajo,
o, pal bom, pal bom na zemljo:
Moj greh, moj greh, o véliki moj greh —
— — — — — — — — —

O, zdaj ni senc, ne sten in ne zaves,
povsod je luč, povsod je del nebes.
Kot da sem z romanja se skrušen vrnil.
Še meni s sinjim trakom ledja zdaj prepaši,
še meni zlato daj kadilnico v roké,
za strežnika ti bom pri sveti maši.

JOŽA VOVK

MOJ BOG

Zdaj Tebe kličem, moj Bog! —

Glej kačo ovito krog mojih nog,
glej rano na čelu žgočo,
glej dušo v telesnost ujeto,
glej bolečino žgočo, Bog!

Nad mano se sklanja bog temè
in môta in prede mrežo,
naklada na dušo mi težo.
Tvoj borec strt v vezeh mrjè.

Zdaj Tebe kličem, usmili se me! —

JOŽA VOVK

STRUGA

Z neba, iz zemskih tal, od vseh strani
se zliva v strugo voda in kipi.

In val za valom vre naprej, hiti,
vrtincev novih sto in sto besni.

V globinah neprodirnih struga poka,
kos se oddrobi, se gladi dno potoka.

Vrtinec morda strugo zdaj prebije,
vrtinec morda strugo zdaj izmije.

Do struge svoje ne prodreš z očmi
in videl boš, ko smrt te razsvetli.

Takrat bo struga morda izklesana,
takrat bo struga morda razdejana . . .

IVAN PREGELJ

IDILA V SOPOTIH

(Konec.)

Medtem so pokosili, da nihče prav ne ve, ne kdaj ne kaj. Že je pozvonilo k večernicam. Polonica in Jože sta pač že nizko pri fari. Gostje pri teti Katri pa so še vedno v izbi za mizo. Le dekla in hlapec sta se umeknila.

Tedaj ogovori teta brata Petra vpričo študentov in Marije:

»Še nedelje nima človek radi tebe.«

»Je že tako,« odgovarja pohlevno Peter. »Obračaš, kakor veš, pa se potem le tako obrne, kakor je Bogu prav.«

»Saj ne odpre ust, da ne bi zinil neumne,« zastoče žena in vpraša: »Kje si pa obleko dobil?«

»Bog pomagaj, ukradel je nisem,« oživi brat in hoče biti prijudno neprisiljen. »Je-li? Dobro blago in poceni. Onegov iz Volčjega mi je delal. Saj! Mu bom moral povedati, da me pod pazduho veže. Če se nisem te čase sem kaj zredil. Res ne vem, se malo vagam.«

»Primi,« ponuja nato ženi rob suknjiča, »boš videla, da je ne bom tako kmalu obnosil.«

»Če je le ne boš spet na sebi zapil,« udari teta.

»Ta bi bilà pa čudna,« deje Peter in se skromno nasmehne.

»Čudna?« zraste žena. »Mar že nisi ene čisto nove? Pijanemu so ti jo potegnili s telesa.«

»Tista reč je bila le šala,« skuša ugovarjati brat pa razjadi še huje sestro.

»Šala?« vzkipi, »šala, si rekel? Takih tvojih šal je že ves kraj poln. Šala! Sramota, reci, sramota taka.«

»E,« zgibne brat živo z rameni. »Gobci. Več povedó, kakor je res.«

»Kaj povedo več? Pa kateri gobci?« kipi mati Katra. »Svoj gobec krôti, svoj. To povedo ljudje, kar so videli. Je-li? Bi rad, da bi te še častili, kljukec norčavi? Zato, da si jagrom mačka žrl za frakelj žganja pa poljanskim fantom za polič vina držal, da so te z loparjem.«

Za trenotek presahne beseda ženi, vzhahlja nato živeje, srdito in bolno:

»Meniš, da ne izvem? Vse izvem, le nič se ne boj, kaj počenjaš okoli. Česa da so ti v Volčjem v vino vlili pa si pil, fej, trikrat, in se mi bosta res obrnili tisti dve žlici, ki sem ju prej zajela, si pil in se še hvalil, da je biló premalo. Pa kako si v greznico... o ti moj Bog, da mi mora biti brat, da mi tu v čedni hiši sedi in da ga trpim za mizo in moram prenašati, pa se mi graja od nog do glave, kakor da je pasji, ta krava, ta pujs, ta bic neumni, ki kaplje pijače ne sme videti, da že ne strapa... Kaj? Ni li res? Eno vsaj ovrzi, da je krivična! Da se mordà nisi res ustil Podbrezjem, da boš od zadaj

lepše na orglice zagodel, kakor pa drugi na usta, da se kač bojiš, pa zato v buko plezaš, ko te prime, pa česa bi še Jozue ne bil mogel pridržati, čeprav je solnce ustavil...«

»Zlodjevi jeziki!« zakipi bolno mahedravi človek. »Vse prav, vse res. Zinem, Bog mi je priča, da ne mislim slabega. Prekleti ljudje! Če sem še lepši, saj me speljejo, potem pa lovijo besedo, razglašajo in vlačijo po ustih. Ježeš, Marija! Zato pa, zato je ne srečam več žive duše na svetu, ne pozdravim več trezno pa pametno, pa da se mi ne bi smejali v obraz. Že prav! Pojdem! Katra, ljuba moja sestra, še to eno sramoto ti bom naredil, kar naravnost povem. Obesil se bom in sem si tudi tisto drevó že ogledal. Nič se ne boj. Me ne boste ne našli. Naj se potem smejejo vsi, jagri, Judež in birič, še naš fajmošter tudi, ki sem mu za ljubo zdravje gosenico pogoltnil. Grem! Adijo vsi skupaj pa zdravi ostanite.«

Hoče res iti pa ga ustavi Katra z močno besedo:

»Trap!«

Mož stoji, jeclja zmedeno, ne ve, kam bi pogledal, gre mu na jok.

»Saj mi ni obstanka več...«

Pa se zruši na klop in usahne kot prazna vreča in se stresa v krčevitem joku, brblja vmes, bruha motne vzklike, pljune srdito, išče nečesa pri sebi in ne najde.

»Teta!« spregovori tedaj proseče Marija. Vstala je in stopila k ženi. Dijaki so z očmi in dušo na njenem obrazu, ki je prečudno dobra in lepa.

»Smili se ti,« zareži teta hripavo. »Je-li, prav vreden je! Še pobožaj ga, otroka takega.« Pa se vzdigne burno in je strašno resna:

»Tja stopi,« pokaže na shrambo, »pa mu nalij iz cilarice v frakelj. Boš videla. Ne bo mu še steklo po grlu, že se bo režal in smejal in ti burke uganjal. Glisto ti bo v usta nesel, če mu boš dala še za požirek.«

Molči. Nato dijakom:

»Le oglejte si ga, fantje! Takega ne premorejo drugod. Čez štirideset let mu je, pa je tolik, da ga ima vsak cucek za norca.«

Bratu:

»Vstani pa v obraz mi glej!«

In ko ga meri od nog do glave, pa vidi Putifarko v sliki, s spremenjenim glasom vstran:

»Fej, candra. Pljunem!«

Pa spet bratu posmehljivo, zateglo:

»Le počemu si prišel? Ali sem te vabila? Da si denarja prinesel, si dejal? Bi le rada vedela, odkod? Si res? Na račun, je-li, za dolgove, ki sem jih poravnala za teboj? Le ne boj se, saj jih ne bom več, preklicanec ti tak.«

Mož je vstal, pristopil k mizi, segel k sebi in položil molče nekaj bank pred se. Žena šteje z očmi, a se ne dotakne.

»To si pa premoženje prihranil!«

»Premoženja še ne,« ima Peter spet svoj mirni izraz, »a vsaj za pesmi bo, da jih nazaj dobim.«

»Pesmi? Kaj je rekel?« ostrmi teta. Preden doumè, se je Marija stegnila na polico po citre in jih položila ujcu na mizo. Hlastno plane mož po godalu. Marija pa pogovarja teto, ki jo je kar privzdignilo.

»Nikar, teta! Naj zabrenka. To ni grdo. Že tako dolgo ga nismo slišali. Teta, lejte, saj zdaj je lep in dober.« In k ujcu:

»Jelite, Peter? Boste pokazali, če še kaj znate.«

»Iz vaje sem,« odgovori ujec, sedi in uglaša. Z nasršenimi obrvmi se je vdala mati Katra. Marija je prisedla h godcu. Dijaki z glavami kar vkup na moža in citre. Vidijo igro godčevih prstov, kako tipljejo in dramijo skrito slast razpete žice in jo dražijo v tresljaj. Ne umejo. Marija ume, je ženska; vidi, da ima ujec lepe roke in lepe prste. Zgubljen nasmeh ji je na ustnah. Prav v te ustne se zdajci godec bedasto zahahlja, prime s prsti in igra. Strune jočejo. Mrmraje se ujemo dijakom usta v pesem:

»Kadar boš na rajžo šel,
pridi mi povedat,
da ti bom pomagala
punkeljček zavezat...«

Pa se je kar na mah ozračje v izbi uvedrilo in ubrisalo kakor po nevihti. Še pravkar je bil smešen in otročji človek, zdajci je zrastel, kakor da je častitljiv hišni oče, drag in cenjen prijatelj hišni. Pesem, ki mu vre izpod prstov, ko skrivnostno okorno snujejo v strunah, mu je poplemenitila obraz in dušo. Vsak po svoje uživajo dijaki, kar trudno se vdaja deklè Marija. Teti Katri se razvezuje obličje. Ni hotela, pa je po sili takó obrnila glavó, da more bolje ujemati z ušesom. Hlapec pa dekla stojita v vratih, zunaj na okno pa se je vzpel nekdo sosedovih...

»Trap!« zamrmra teta Katra in se trudno vzdigne. Gre v shrambo pa prinese na mizo domačega hruševca. Celó sama nalije godcu. Ko pa vidi, kako so mu sredi pesmi ušle žejne oči na pijačo, se obrne rezko, stoji, premišlja. Pokliče svojega študenta Francéta:

»Pójdiva!«

Pa je fantu žal pesmi in Marijine dehteče bližine. A žena ne vidi, sili proseče:

»Če greš rad, Francè.«

In ko sta v veži:

»Če ti ni hudó, da gode, pa ga slišal ne boš. Da se bova kaj pogovorila, Francè.«

»Pa se dajva, botra,« se vda dijak. Pozna ji navado. Na samem ga hoče imeti. Da mu bo denarja v rokó stisnila pa se jezila, da prihaja vedno manj v Sopote.

In žena vede fanta počasi in molče mimo lazov in njiv v macesnov log bližnjega Sopota. Tam sede v prisojno svetli senci, mu pokaže ob sebi in ga ujame ljubeče za rokó:

»Spravi, kar spravi, moj fant!«

In ko mu je nerodno radi njene darežljivosti:

»Rastèš, galjot! Da boš imel za kak konček klobase, zdaj ko si na vakancah. Nu, ali nisem rekla, da spravi!«

Pa mu sama z obema rokama nese desnico v žep. Nato se nasmeje:

»Je-li, sem huda? Prava pomejniška mati.«

Pa so je oči in ves obraz ena sama brezmejna dobrota, trpka in toga, kot vonj domačega roženkravta...

Nekaj časa je zamišljeno molčala. Ko je spet spregovorila, bi je dijak ne bil spoznal po glasu, da je ni imel v solncu in luči pred seboj. Še takó je osuplo pogledal, ko je dvignil oči z njenih udelanih in s prvimi starostnimi pegami pokritih rok v obraz. Ali je res teta Katra, ali ni neka druga, neka mila in mlada, vsa sam zgoščen vonj domačega roženkravta.

»Marija...«

»Smili se mi,« je spregovorila tedaj žena in ni umel, da misli svojega godčevskega brata, dokler ni dopovedala, da bi mu smrti želela, če bi greh ne bilò kaj takega misliti, ki da, malič nesrečni, ni ne prav zmešan ne prav pri čisti. Pa kako je bil bister v šoli, dokler ni za golico zbolel in potem nekaj takega počel, da so ga iz klasov domov poslali, in kako mu je v bolezni prišlo, da so ga poslej samó strune pa norčije pa neumna družba, kjer ga hudobni ljudje v vedno hujše norčavosti speljujejo.

»Pa saj si me prej slišal, kaj vse počne.«

Zopet je dijaku, kakor da govori Marija in da sope roženkravt.

»Teta,« vzklikne, ponovivši nehote naziv domače hčere, ki njegovemu razmerju do gospodinje Katre ni primeren, »teta, saj ni hudoben.«

In doda:

»Po svoje pa še prav srečen, teta.«

»Po svoje trapast,« potrdi vdano žena. Skoraj podsmehljivo doda nato:

»Taka sreča v teh hribih, je-li? Da smo vsi oblevni kot gnojni koš. Nak, dišimo pa res, po samih vijolicah. Jager in fajmošter. Da je prej Peter vsaj eno pravično povedal.«

S to robato pikrostjo si je olajšala srce in je vsa dobra.

Je-li? Mu še ni povedala, kaj je Polonica pred letom počela, ko je bilo njó prijelo kar na hitrem pa za smrt. Ala! Poklekne otrok pa se obljubi v klošter.

»Uro pozneje, ko mi je odleglo, pa v jok, pa veče ves dan in vso noč, preden je Marija s težavo spravila iz nje, da le ne mara biti nuna.«

»Pa to je spet nekaj res lepega,« odgovori dijak, a žena ga ne ume prav, strmi in se ji obličje pokrije s čudno zamišljenostjo. Vse bi mu rada izpovedala, pa čuti, da ne more; se boji, da bi njo samo obsodil za trapasto. Pa bi bila res kmalu zinila, kako je podobno kot Polonica obupovala nekaj let prej tudi Marija. Ko je svoje prvo dekelstvo dobila. S silo je ženica to zatrla na ustnah. Pa jo vzdrami iz tegobe dijak:

»O sebi povejte kaj, teta!«

O sebi? Kaj pa? ugiblje na glas žena. O saj bi rada! A kako? O tem, kako je kljub delu in skrbi za dekleta in hišo, vsa sama, da nima nikogar. Ne, ne! Da nikogar nikoli imela ni mimo brata godčevskega. Kako bi mogla kaj takega potožiti...

»O Sopotih, teta, preden ste se primožili,« išče dijak določno, da ga žena kar osuplo pogleda. Potem pa le pripoveduje in ji je dobro in vedno laže in se kar pozablja.

Nu. Sestra Polona pa brat Jurij da sta bila pri hiši. Polono da je snubil Selanov, tisti, ki si je pozneje za železniškega čuvaja pomagal, pa da ga ni marala in vzela Poklonarjevega, ki je imel pol grunta za Rebrijo, pa da sta šla skoraj oba hkrati in pustila Juriju siroti na glavi, naj ju samski redi in odgoji. Pa je iskal pripravne ženske. Nu, tako je prišlo, da ga je ona vzela, in da bo temu za mali šmaren petnajst let in za svečnico sedem, odkar ga je pokopala.

In žena vzdihne in zvali trudoma raz srce:

»Bog mu daj dobro. Ali verjameš, da ga ne bi spoznala, če bi se vrnil?« Tako da je bil pomejniški in odljuden, samo z živino v hlevu ali pa z bukami v hosti. Kar na seno da je hodil spat. Prav mar ji je biló. Pa je potem ta njen nesrečni brat tudi to okoli zgobezdal, da je je bilo še v cerkev sram.

»Je-li? Zato naj mu strežem pa potrpim z njim, ko v hišo stopi, cigan?«

Nekaj časa molči trpko, nato toplo, ne zase, o njem, ki je mlad.

»Taki smo v Sopotih. Zato pa prihajaš bolj poredko.«

Da ne utegne, se opravičuje dijak. A ona nejeverno:

»Je-li? To noč boš še spal pri nas, jutri pa že naprej.«

Prav da bi biló tako, ve dijak, ker je obljubil Smreškemu učitelju, ki da ima dvoje svojih v šolah, pa jima v računstvu ne gre.

»Jutri že ne,« deje določno žena. Premišlja in se ji glas zmegli.

»Za tvojega očeta, za mašo sem dala.«

Dvakrat v treh dneh, da se ji je sanjalo o njem. Spodobno je, da se sin spomni rajnega pa tudi matere.

Zopet molči, se gubi v mislih. Ko spregovori, je dijaku spet, da ji ne bi spoznal glasu, tako je vonjiv.

Šnopsarček, da so rekli tistemu učeniku, ki so k njemu v šolo hodili ona sama, Francétov rajni oče pa mati Mina, Bog jima daj nebesa. O ti moj Bog, kako je bil živ pa nagajiv. Vsak dan, kakor

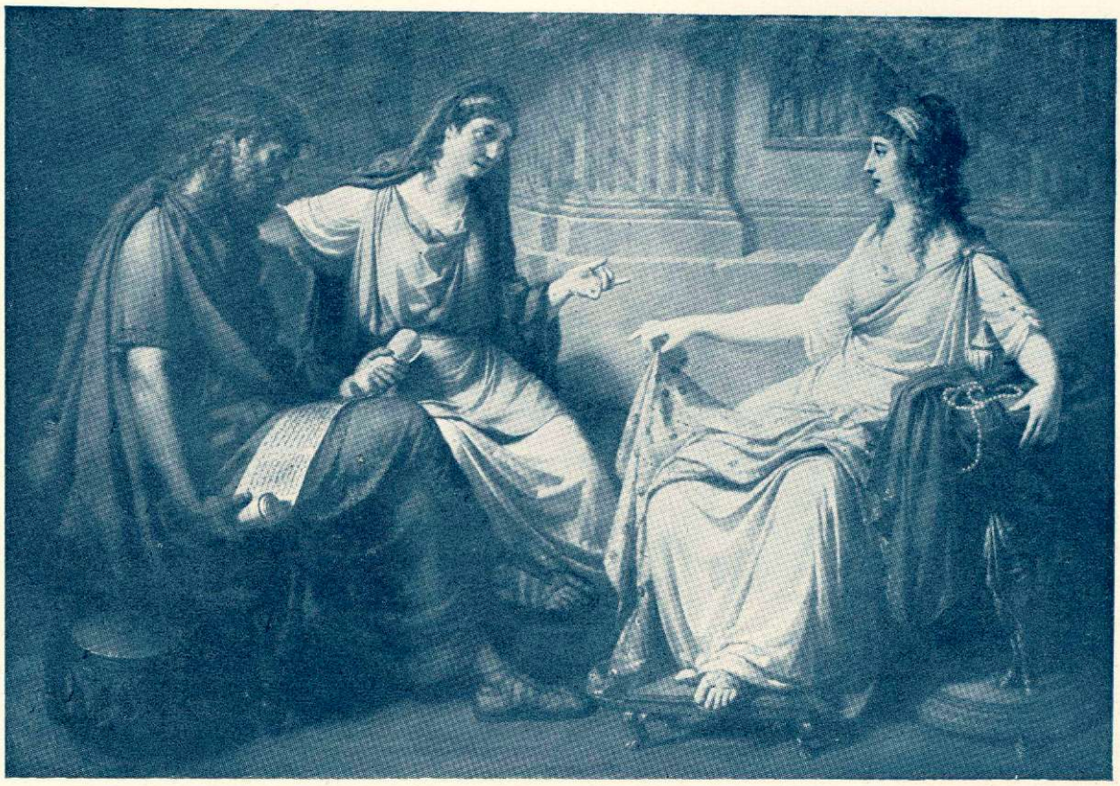

Sl. 9. FRANC KAVČIČ (CAUCIG, 1762—1828), FOKION IN ŽENA

Sl. 10. JOS. TOMINC (1790—1866), SKUPINSKA PODOBA

Sl. 11. M. LANGUS (1792—1855), LASTNA PODOBA

Sl. 12. F. BERGANT (1721—1769), PODOBA KOSTANJEVIŠKEGA OPATA

pribito, da ga je krišpal učitelj. Zato ker so ga v šoli vedno spet tožili in tožile.

»Ali Vi tudi, teta?« vprašuje dijak poredno.

»Enkrat samkrat,« odgovori žena. Da jo je za lase vlekel, ker mu je Mino branila.

»Lej, pozneje sta se pa vzela. Zdaj veš.«

Dijak ve in se je sproščeno oddahnil. Hvaležno, poln čudnega ganotja išče botri Katri v obraz. Zdaj ve, odkod mu je občutje toplega vonja po roženkravtu, odkod tajna botrina ljubezen do njega, ki ji je prav za prav tuj: preden je vzela drugega, odreči se je morala prvemu, ki ga je ljubila, a ni videl ne vedel...

»Teta, Bog Vam vrni!«

Žena strmi, rdi in si ne ve pomagati. Pa se ji za bežen trenotek obličje zjasni: da ima vendàr nekoga, ki mu vsaj namigniti more, da je bridkost njenega življenja, da nikoli nikogar imela ni. O moj Bog! Saj tudi to ni več res. Ima ga, in če bo priden, če bo zvest, da bo čez sedem let novo mašo pel...

Žena vstane rezko, kakor da je sedela v mravljah, se najde, nasmehne in je spet prava. Meri fanta z ljubeznijo v pogledu, pomerja ga z onim rajnim, ki je Mino volil, z očetom:

»Galjot! Več te bo, kot je biló njega.«

In čez trenotek:

»Jutri pa bova molila zanj.«

Nato vsakdanje:

»Zdaj pa se vrniva. Zdi se mi, da me kliče Polonka. Je tisti Jernej mendà le prišel po vola. Jelite! Pot mu bom plačala.«

In se vračata. Že od daleč čujeta citre. Pa se botra spet vznejevolji:

»Saj! Marija mu je preveč nalila. Da bo trap zdaj tisto norčavo o samem sebi peti začel. Nu! Pojdi! Poslušaj! Je nekaj po latinsko in po nemško. Boš povedal, če je spodobno in prav.«

Sence so se nagnile. Godec Peter se je truden in od žganja omočen zavlekel na seno in spi. Študentje, Francétovi drugovi, hočejo domov pa jemljejo od tete Katre slovo. Napojila jih je z moštom in svinine jim je narezala. Dekleti naj jih pospremita, hoče oblastno Jože, vsaj do fare, da bo dal za polič vina. Kajpada, bi ugovarjala teta. Pa so poredni fantje po dva in dva pograbili dekleti pa se zapodili kar zviška po lazu, da Polonica vrešči kot sraka, in Marija trudno sramežljivo prosi in roti: »Nikar, Lojze! Matija, padli bomo.« In ko stoje: »Ali sta znorela? Dajta no, imejta pamet!« In fantina sta kar na mah vsa trda, kakor žebelj v peti; Francè jima privošči, da sta bilà nerodna.

Že z mrakom se vrača z dekletoma, zastaja z Marijo, ker je stekla nepočakavna Polonica k pohabljenemu Matičetu naprej. Pa najde dijaški fant besedo: če ne bo Marija huda pa žalostna, da bi jo nekaj

vprašal. A dekle, naj le vpraša. On, kako je kaj z njo pa Lomnjanom. Ona prebujeno in nestrpno, ali ji je kako pošto prinesel. Pošte da nobene, a da bi rad vedel, ali se Marija nič ne boji, da si bo dolinčar prebral. Kako prebral? osupne dekle. Dijak vidi, da je pobledela in da ji drhtijo ustnice. Pa prosi:

»Marija! Ne zameri! Saj ne vem nič, saj ga ne tožim.«

»Povej!« hoče ona odločno, toplo in krčevito obenem. On:

»Lomnjan je na oklicih.«

Nato se čudi. Ne besedice ne zine deklè. Tudi prvotnega nemira ni več videti. Le vse obličje ji je prevleklo nekaj nevidnega, da je ne bi spoznal. Dijaka obide prestrašno občutje: obraz ji je umrl, dušo ji je ubilo.

»Marija,« zastoče, »če je pa tak, te ni bil vreden.«

Ujame jo za roko. Tako hodita molčé. Strašno sope dekle. Ko sta blizu doma, spregovori:

»Nič ne pravi nikomur!«

Nič več je ni na spregled tisti večer. Pa je on zató ves pri njej. Vso noč ne spi, trpi in je srečen. Ves pijan je njene težke žalosti in zadnje prošnje, da naj vestà sama in naj ne pravi ničesar nikomur... Ko je drugi dan po maši odhajal, Marije ni biló na spregled. Pa se ni čudil, da mu ni hudó. Ni vedel namreč, da je dolgo ne bo videl. Verjel je, da ji bo poslej čim dljè tem bliže... Dokler bosta vedela sama in ne bo ničesar povedal...

Za tem pa mu je prešlo devet let. Ves ta čas ga ni biló nič v obiske k botri Katri. Sprva je tako naneslo, poslej pa maral ni iti. Ni si prav upal, ker ni bil ustregel pobožni želji kmetiške žene, da bi mašo pel, kakor so to storili njegovi drugovi, Matija, Lojze in Jože. V tujem, daljnem mestu je odmrl domu ob težkem učenju in s trpkim trudom za vsakdanji kruh. Malo je izvedel, kaj se tam godi. Pozabil pa ni. Iz vdanega hrepenenja si je kupil citre. Močnó so mu bile v tolažbo, ko se je privadil nanje. Iz pesmi, ki jih je pel, se mu je povračal vonj daljin, sopoti, prigreblica lazov, roženkravt, njegova in Marijina skrivnost. Šele ko je doštudiral in ko so bili njegovi sošolci že nekaj let kaplani v domačih krajih, je navezal nove stike in obnovil staro znanje. Jože, Matija in Lojze, vsi hkrati in vsak zase so ga obveščali, a skopó, kakor da so pomenjeni. Vabili so, naj kar pride, se zglasi, da bo sam videl pa slišal. Pa ga je obšla neka topa trma, nekakšno bolno prepričanje, da so se mu odtujili; zato ni hotel iti, dokler ni začelo skeleti pri srcu kakor rana, ki se je vnela. Remember!

Pred tedni pa je dobil službo v trgu onstran sopotniških svetov in se za silo udomačil. Nekaj poti je bil ta čas že napravil v hribe do razvodja, odkoder je mogel videti v Sopote. Tedaj ga je kar prijelo in se je odločil. Stopil je v gostilno pri cesti, si dal naliti

steklenico domačega žganja in narezati presne gnjati. Nato pa hajdi čez laz in log ves ljubi dan. Čudovita mu je bilà ta pot vzdolž jesenskih bregov, mimo umirjenih in kot sama lekarna zdravih gorskih studencev. V samih vonjih in sijajinah, Jurčič! Les bi se bil prišel učit, kakor Tavčar. Iz klanca v klanec, iz ovinka v ovinek so mu oživljali vedno bolj čilo davni spomini: mušketirstvo v družbi z Jožo, Matijem in Lojzetom, mlada radost, neprebujena zaljubljenost, vonj sopotov, duša te zemlje, zastrta lepota dekliških življenj. In pa robatost, ki se sama sebe ne sliši.

Popotni se spominja in kara: Zakaj sem tedaj Jožo opsoval, da je pujs, ko je omenil tisto maslo? Tudi taka pamet je iz neke dobrote, atavistična lepota nečesa otroškega, ki se, bogvedi kako, oglaša v tej naši krvi in misli. Joža! Smešno občutljiv sem bil tedaj in si me pohujšal. Ker sem žensko le sanjal, lepoto tako, ki je ni. Zdaj vem, da je lepota, pa ne iz nedozorelih dečaških sanj, marveč taka kakor v klasu in roži, takó, kakor jo je ustvaril Bog sam, pa prav v ženi, zdravi, lepi in dobri, v cvetu za moža in vrt rodovom, ki klijejo iz nje in pojo venomer Bogu najlepši psalm in hvalnico.

Tako hodi popotni in se kratkočasi s spomini na robato anekdotništvo teh gora. Kar vidi: kako naj jo tisti Miha tistemu Pavletu ugane pa ga ovadi, če ga sme; kako ujec, veseli godec Peter, Poljanskim kmetom za polič vina drži, naj ga z loparjem; kako sopotniški otroci črešnjevih pešká v koruzo sejat letajo in gnojit... Popotni hodi mimo zadnje cvetoče ajde. Ugani, hudič, ali tako močno po medu diši, ali pa so šli res le otroci kje blizu gnojit...

Pa se mu uleže objest in si je bridek:

»Tak no! Vesela bi me bila Marija, če bi mi zdajle v te čedne misli brala.«

Solnce se je nagnilo. Vedno odločneje se globijo tožne senčne strani v odsojnih rupah. Francè hodi v večernem zlatu, ki se seje po jesenskem vresju in med svetle macesne. Zdaj zopet utone v mrtvem mraku košatih smrek. Potem začuti do stopinje natančno, koliko mu je še poti.

»Še deset minut do razpotja, kjer bom izbiral, ali v Sopote še nocoj, ali pa v dolino, kjer kaplanujejo mušketirji.«

Ko je šel sto korakov, je vedel:

»Pojdem naravnost. Kdo bo hodil jutri še enkrat v breg!«

Pa se je spet premislil:

»Nak! Četudi je sobota. Takšni pa niso moji trije, da bi šli že ob osmih spat, če jim stopim v hišo.«

In tik pred razpotjem:

»Prekleto! Prav res, da bom na knofe štel, ali naprej ali navzdol.«

Tako se ni znal odločiti in se je zleknil kraj poti na mah. Segel je po žganju, ki ga je imel pri sebi, in odmašil. Zadehtelo je, da je mlasknil z jezikom.

»Češnjevec! Pa pristen!«

Pil je in se že ob prvem požirku prebudil v vsakdanjost. Pijača se mu je bilà namreč ugrela. Pil je še, a tako, da ni užival, segoltno kakor hribovski kosec. Nato si je zažgal cigareto in je čutil po prvem dimu, da se mu je opojnost prelila v živce. Biló mu je do objesti dobro in prijetno.

»Jean Jacques Rousseau,« je vzkipel na glas. »Saj se umeva. Obojega je treba življenja sintezi, jeli? Nature, pa tudi take žlahtne in žgane kulture. Remember!«

Nato je ležal in užival. Takó nepopisno dobro mu je bilo vedeti, da ima še nekaj poti po hosti, nato svetlo jaso, potem grapo, potem strm laz, za lazom zadnji Sopot in za Sopotom botro Katro, Polonko, ki so jo omožili z Matičetom, Marijo...

»Marija...«

Mož vidi s toplim hrepenenjem. Prav tista in takšna je, kakor tisto nedeljo opoldne, ko je vsa razgreta stopila v izbo pa plahó oznanila, da stoji ujec Peter pred hišo.

»Pojdem!« je vzkliknil in se sunkoma pobral na noge. S pesmijo na ustnah je usmeril korak:

»Kadar boš nazaj prišel,
pridi mi povedat...«

Pa mu je pesem zamolknila. Izza neznatnega ovinka se mu je zazibala naproti slabotna in suhotna ženica. Bil je v zadregi, da ga je slišala in je iskal z očmi mimo nje v goščavo. Zdajci pa je slišal, da je zastokala.

»Francè!«

Spregledal je osuplo. Ne more verjeti, da je Marija in da se je takó strašno spremenila. Nekaj trenotkov samo. Potem jo drži za roke in ji išče v obraz in oči. Kar sirovo nagel je v besedi, ali je res ona, da bi je skoraj spoznal ne bil več. Ona pa vzhičeno, četudi trudno, kako je prav, da je prišel. Pa prav danes, ko so Polonici prvikrat krstili.

»Dekle?« hoče vedeti on.

»Fantek,« pove ona.

»Trije odritki vsi skupaj. Oče, mati pa otrok,« najde on nekaj svoje vedrosti. Potem pa vpraša zopet sirovo po domače:

»Kaj pa tvoj?«

Vidi jo, kako jo je presunila njegova beseda in kako ji je vsa moč usehnila v rokàh, ki jo drži zanje. Zastrmi ji osuplo v ustnice, ki medló gibljejo:

»Moj... Saj nisem... Kako, da veš?«

Pa mu iztrže roke in se prime za glavo, trepeta, ihti in prosi usmiljenja:

»Francè, ne sodi! Bom povedala...«

Mož vidi, da je zbledela ko krpa platna in da omahuje. Strašno ji je spačen pepelnati obraz.

»Marija, takó se nisva zmenila,« vzklikne in jo ujame v svoje roke...«

Svojega češnjevca ji je nastavil na ustnice, pa vidi, da se je skremžila kot otrok. A opomogla si je pri priči. Slabotno in lahko kot perce jo nato sprevaja domov skoz zlati jesenski večer. Zastrto snuje rahel šumot sopotov v grapah pod njima, slabotno veje sapa skozi medlo vejevje visokih macesnov. Vonji so močnejši kot glasovi. Onadva nimata ne vonjev ne glasov, sta samo drug drugemu. Mrtvo, brez sramu in velike žalosti se razodeva deklè prijatelju, pripoveduje zgodbo svojega ubitega življenja. Iz najglobljega srca hahlja skoraj neslišno prečudni sopot njene duše, tožba, ki nikogar ne kliče na odgovor...

Če se Francè še spomni, ko sta se tisti večer zadnjič videla pa ji je povedal, da je Lomnjan na oklicih?

Je-li? Ko ga je prosila, naj nikomur ničesar ne pravi. Saj tudi ni. Deset let ni zinil besede.

O! Saj je vedela, a bala se je le. Naj ne bo zató hud, naj ji odpusti. O Lomnjanu pa da je biló vse res. Že drugo jutro v ponedeljek sta se vzela s krčmarsko. Na vse zgodaj da je vstala pa šla čez hrib. Krčma da je ob cesti kraj vasi. Da je prišla, prav ko so iz hiše vstali na pot v cerkev in da se je skrila za staro znamenje, da je ne bi videli. Potem da je vso pot domov jokala, se vrnila z mrakom in se nato vso noč vicala, kako bi se pred domačimi potajila. O, saj se je, takó, da so domači in vnanji kar zijali, ki so za trdno prej sodili, da se le imata z Lomnjanom zares. Ko so ljudje utihnili, nekaj mesecev pozneje pa je vstala na pot in šla k njemu. Le njó da je hotela videti pa da je vstopila, naročila pijače in gledala. Pa je prišel še on. Nič da ni marala očitati, da pa je Lomnjan sam začel govoriti, češ, da je takrat moral hiteti, ki da mu je bila ona druga materinska, kar pa še tisto uro nič res ni biló.

Zato da se mu je kar v obraz zasmejala pa da je začel namigovati, da že ve, kako se je tudi ona že drugih držala. Sram da naj ga bo, da je rekla in šla. Potem ji pa prav res nič več mar ni bil, le sram da jo je bilo samo pred seboj vsak dan bolj, da je bilà včasih kakor vsa iz sebe, vsa trapasta in polna neumnih misli. Človek ne more ne moliti ne jokati. Še spati ne in da Bog pomagaj, da more biti človek v takih letih tak, da ne voda ne umije ne spoved ne očedi...

Nu... pa se je začel takrat oglašati v hiši Rohotnikov Martin, tisti, ki ga je potem voz pritisnil, da je tri tedne pozneje v špitalu umrl. Saj ni bil prijeten, Bog mu daj dobro, zob da je bil tako piškavih, da je človeka kar nazaj vrglo, če mu je spregovoril v obraz, a da sta se bilà le lepó že drug drugemu privadila in je bilà nase pozabila...

Za porcijunkulo pa da bo temu pet let. Teta, dekla in Polonica so bile šle na božjo pot. Tisto nedeljo popoldne pa sta se še hlapec pa pastir nekam izgubila, da je bilà ostala prav sama doma. Težèk,

soparen dan da je bil pa da je hišo zaklenila in legla. Zadremlje, pa jo vzdramijo. Ujca Petra da je prineslo od nekod...

Ne dopove in prime plahó Franceta za rokó:

»Nikar! Pijanec je, tak pa nikoli! Ujec Peter pa ne!«

Mož prikima, dekle pripoveduje spet mirno. Ujec Peter, je-li. Pa nekega vnanjega da je bil privlekel s seboj. Le sedeta za mizo, jesta in pijeta in ujec gode, da je veselje. Oni drugi pa je resen in tih in močno skromen, četudi je videti gosposki. Ne pije sogoltno kot ujec, počasi se pa le razmaje, začne govoriti, ve toliko tegà povedati, kakor bi bral, se šali in je poredno zvedav. Ujec Peter obnemore pijan nad citrami, ta pa ljubezniv, skrivnosten...

»Bala sem se ga...« se utrga trudno pripovedujoči iz prsi. Kaj pa se je zgodilo potem, da komaj ve, ki je bilà vsa bolna že od prej in je nekajkrati že mislila, da bi si življenje vzela, če bi tak greh ne biló in če je ne bi same sebe biló strah...

Okoli polnoči da se je nekam ovedela, vstala, se šla umivat in kurit. Zjutraj pa da ni biló ne ujca ne tujca na spregled in še šestdeset goldinarjev da sta vzela iz omarice v slepem oknu...

Obmolkne... obstoji rezko nad grapo s slabotnim sopotom in pokaže pod se:

»Tu, Francè!«

Za vse svete po tistem da je hotela tod mimo s košem listja pa da jo je obšla nekaka slabost in jo je breme zaneslo. Leti pod pot in se mora sama sebi smejati, da je tako nerodna, in kar nič je ni strah, saj ni svet tak, da bi se mogla pobiti. Pa se pobere na dnu, pa čuti, da se je nekaj utrgalo v njej. Sprelete jo strašne bolečine. Vsa je zmedena, ne ve, ali bi molila, ali vpila na pomoč. Tako leži dolgo. Zdajci vidi, da je voda nekaj odplaknila. Strašna groza jo obide. Vsa iz sebe se pobere in pregrize spet na pot.

»Zdaj veš, kje mi leži otrok.«

Nato vdano:

»Pa ne pravi nikomur! Saj veva sama!«

»Samá, Marija!« obljubi prevzeto Francè. Potem pa vpraša, kaj ni bilà nič bolna po tistem.

Seveda da je bilà. Saj je kar čudno, da je ni vzelo.

»Škoda. Je-li?«

»Ni res, Marija!« je mož užaljen.

»Pač!« odgovori ona kratko, pikro, nato pa, da večkrat misli, da bo žganje piti začela, da je bo prej konec.

Francè jo čuje, se mu smili in jo ljubi. A ni več noben nedozorel dečak s sanjo. Ima rad surovo, brez sramu. Udari jo:

»Da boš pila? Kar daj. Tu!«

Porine ji svojega češnjevca pod nos, ki je videl, kako se je prej skremžila, ko ga je za kaplje pokusila. Zasmeje se nato in meni vedro:

»Moli pač, če hočeš, pa celó po tercijalsko, ko boš starejša. Zdaj še nisi. Si razumela?«

In ona se nasmehne in prikima. In potem brezmejno hvaležno:
»A da bova vedno vedela sama... Francè!«
»Pri moji krščeni duši, deklè!« Nato vsakdanje:
»Stopiva!«
In ko sta že blizu doma:
»Imate goste, je-li? Botra pa botrico?«
Ona igrivo:
»Botre pa še druge ljudi. Boš že videl.«
On. Tik preden sta pred hišo:
»Je-li? Se še spominjaš, kako si godca Petra sprevela pred teto? Daj zdaj še mene tako. Pojdi notri in povej!«
Deklè gre, on posluša zunaj. Pa čuje botro Katro, da je še huje naglušna kot nekdaj. Ne čudi se, strmi, da je prehitro razumela.
»Da zunaj čaka? Moj Francè?«
In mož ne utegne vstopiti. Teta, botra Katra sama mu je planila čez prag naproti, ga ujela v svoje roke in je vsa zmedena od sreče in utešenega hrepenenja. Obraz ji je mlad. Vonj po dobrem roženkravtu objame prišleca.
»Galjot ti tak! Devet let ga ni biló, pa še ne misli vstopiti!«
A tedaj je le vstopil in je stopila za njim. Pa ko je mimo njegovega lica opazila Putifarko v sliki, ni se pozabila:
»Candra, fej te bodi!«

V izbi za mizo sta botra in dvoje gostov, gospod Joža in gospod Matija, in dobro se jim godi. Ne! Lojzeta pa ni, ni utegnil priti. Nu, ga bodo že obiskali. Beštja. Hoče igrati vedno le na svoj list. Nu, s Francetom so pa v treh. Ali se ne bi pomeknili v kot pri peči pa nekaj krati premešali? Nak. Francetu teta Katra ne da igrati. Tudi sam ni pri volji. Na citrah pač, tu bi pokazal, kako si je po svetu dolgčas preganjal, da ni smel v Sopote. Na citrah. Če bi v hiši bile in ko ujca Petra ni pri roki. Citre? Gibko se stegne Marija ponje. Saj so tu, a Polonica v kamri da je že vsa iz sebe, ali je ne bo šel pogledati.
Togo gre dragi gost mimo resnega očeta Matička k otročnici. Togo mrmra sam zase z medlim podsmehom:
»Odritek! Oče, mati pa otrok. Saj! Še plenice naj grem prat.« Nak. Za tem poslom ga ne gonijo, v citre pa. In se jim razkazuje. Ni ujec Peter, pa je domač.

»Kadar boš nazaj prišel,
pridi mi povedat...«

Lepota se mu vnema v glasu in strunah, ves je sredi tiste dobrote, ki vse umè in vse odpusti...

Dva dni se je nato mudil pri »mušketirjih«. Do golega so ga obrali, za pot so mu morali posoditi. In tako se je odpeljal po znani mu cesti. Toliko je še utegnil, da je dal ustaviti pri Lomnjanu. Videl

je oba in hudó vljudna sta bilà. Ko pa je omenil, da prihaja iz Sopotov, sta se jima obraza podaljšala. Takó je sedel zopet na voz in ukazal pognati.

»Saj,« je čutil sirovo po domače. »Bog je pravičen in Jean Jacques ni njegov prerok. Otrôk ne bosta imela!«

Nato bridkeje:

»Pa da sta takó grda. Prav je!«

Sproščeno:

»Ti, Marija, pa si umrla, a si lepa!«

Pa je udaril voznika po plečetu:

»Je-li? Lepa!«

Voznik je prikimal in potrdil:

»Aha. Žival. Hi, Luca!«

Njega pa je obšlo spoznanje za vse življenje poslej:

»Žena, božji cvet. Kdor ga trgaš, prvi tvoj naj bo in, če le moči, zadnji!«

Kakor je verjel, takó mu je pozneje biló... In le v Sopote k »mušketirjem« pa botri Katri je še prihajal v gosti...

DR AVG. ŽIGON

DROBNI PRISPEVKI

1. »Sonet Luizi Crobath«. 1844.

UVOD

Žal, odšel je Peter Pajk, ní njegovega peresa več med nami; šlo je ž njim (18. VIII. 1832), tisto tiho, takó pravilno usmérjeno, lépo peró. Neborbeno sicer, kakršnega pa je bilo za nami borci in pretepniki prav sedaj potreba za razvoj v neko novo dobo, v novo besedo o dejstvih. Gosposko peró, z mirno gosposko besedo! V zadnjem še dovršenem, z obsmrtnim že križcem danem nam članku je zeló talentirani, takó tenkočutno taktni, navzlic vsemu omahljivemu iskanju težavne potí neskaljeno p o š t e n i esejist mlade in najmlajše generacije naše izrekel kakor za slovó še lepo besedo o »Krstu pri Savici«; in zastavil še resno globoko, da poizkuša, drugič v svojih spisih, s v o j o pot tja preko njega; tja v Prešernovo »zadnjo dobo«, ki o njej še nisem objavil svoje. Pa je nenadoma zaprl okna in vrata svoje hiše, — in se žal in prežalda izselil mlad. Discipliniran duh, ki se je boríl, se trudil, iskal in grebel sam iz l a s t n e žive svojíne tja v l a s t n o živo *doumétje,* da bi si izsledil in stopnjema dognal pot in potezo s a m i z s a m e g a s e b e — do *organske sinteze.* In tó je — t i s t o! Odtod, da knjiga o Prešernu, in o Levstiku, in tudi slednjič o Cankarju — nam tolik, nam takó vesel up! Že napovedana, žal, ne bó te več posléj! O, tá duh bi bil dostojno, — organsko nam

nadaljevanje! In zdaj...? Kjé kdo danes za nami še tak, takó introspektivno váse vzrt! —

Tam v svoji poslednji studiji pa si je Peter Pajk zapisal odstavek, ki sem ob njem obstal: »V vsem pesniškem ustvarjanju [Prešernovem] od „Krsta" dalje srečujemo misel o odpovedi, porojeno iz nekega dualizma, ki sloni na doživetju o nezdružljivosti vrednot: resničnosti in ideala, nagnenja srca in dolžnosti, ali volje in moči[1]. Med seboj tako različne pesnitve kakor „Krst pri Savici", „Pevcu", sonet Luizi Crobath, „Judovsko dekle", „V spomin Valentina Vodnika" se zde s tega stališča kot varijacije iste teme. V večini naštetih pesnitev zmaga odpoved... Ta odpoved je bistveno različna od resignacije izpred Julijine dobe, ki se je v „Sonetih nesreče" završevala z otopitvijo: *Podplat je koža čez in čez postala.*« (LZ 1932/622).

Ní mi tu za pravilnost in vso dalekosežnost tega odstavka. Neznatna malenkost me je ustavila ob njem, ena sama beseda, bi rekel. Odkod, da je tu potekla pod peró miselcu, ki je takó pazil na vsako besedo, označba »*sonet Luizi Chrobat*« — kar kot imé pesnitvi? Noben sonet Prešernov nima, ni imel nikoli ne tega ne podobnega naslova! Da pa misli to imé Prešernov sonet »An eine junge Dichterin«, to vemo, to takoj umemo dandanes vsi. Toda, — odkod?

1) Sonet sam, brez akrostiha, brez vsakega imena v naslovu, brez pozitivno jasne aluzije tudi sicer (v tekstu samem), ima o subjektu svojem (»du«) izvirno Prešernove le določbe: jung, Dichterin, Mädchen (»des Mädchens Lieben«), z galantnostjo še, da jej »das Jugendrot umfließt die Wange« (beseda po analogiji »Morgenrot«). Zorna mladost torej, neporočena še deklica (»der Myrthenkranz, der *harret* deiner«!); dorastla tedaj in dozorela, godna že skorajda — za beli venec nevestni vsaj v bližnji bodočnosti (»dir *winkt* der Liebe Pfad«!); pa literarno usmérjena, s pesniškim zanimanjem, ker »Dichterin«, da je torej morala **že** nekaj spesniti dotlej! Več pa ní povzeti pozitivnega o naslovljenki iz soneta samega. Pa da bi vse to bila v Ljubljani, če sploh, — edina le in sama Luíza? Nikak dokaz še ní: »Saj druge ni bilo!« Premalo poznamo doslej takratno Ljubljano, zlasti mlado; a premalo tudi takratno osebno bližíno Prešernovo, da bi nam moglo biti to že dokaz. Saj je tiste čase mladina, kakor po gimnazijah in licejih sploh, tudi v tihi »dolgi vasi« naši pesmi kovala kar od kraja, celó za razne šolske premije![2] Bila je to zlasti v Ljubljani trdna, stoletna tradicija že izza jezuitskih šolskih metod. Še »Novice« in tudi »Zgodnja Danica« so imele kesneje iz

[1] Močí? Ne zdí se mi to srečna označba dejstva — v idealogiji Prešernovi. Cankarjeva antiteza: »Volja in moč«? (Mislim: da *tó*, kar bi človek rad, pa zaradi neke vnanje ali znotranje višje volje [ne: lastne!] — ne more.) Ne subjektivno, ampak »Moč« — objektivno! Takó pa ní čisto adekvatna ta antiteza prejšnjima dvéma.

[2] Literatura o tem? (Sledovi: T. Zupan, Iz Preširnovega življenja: LZ 1881/335; Evg. Lampè, Metelkova antologija: DS 1907/186, 236; A. Ž., Iz dijaških let Levstikovih: Slovan 1916/123, 282).

takih in raznih drugih dijaških »Vaj« célo generacijo »pesnikov«, pa tudi dobre prispevke, kakor je pač bil talent. Nič čudnega torej, če bi bila ta moda, (dasi bolezen, ki je sicer tiste dni — štela k popolni naobraženosti, k tzv. »boljši splošni izobrazbi«,) — zašla po bratih-dijakih, po raznih zvezah in »simpatijah«, zlasti v dolgih zimah tudi tja v dolgi čas med »boljšo« žensko mladino Ljubljansko. Le da so nam vse te »pésnice« zašle v pozábo, edina Luíza ne!

2) Izven soneta samega — pa tudi nikjer nobenega avtentičnega izporočíla, da sonet „velja" res Luízi! Ne Prešeren sam kot avtor, ne češda v sonetu mišljena Luíza, ki v ostalini svoji ni prepisa te pesnitve nima, (dasi več drugih Prešernovih!), ne sicer nihče iz vse žive sodobnosti njihove nam ni dal, nam ni zapustil z nobeno besedo »črno na belem« nikjer, ampak prav nikjer doslej nobene take zatrditve: ne v dneh soneta samega, ne poslej. Odkod torej, če takó brez vira, popolnoma brez vsake priče, dandanes znanje naše in nauk naš: da misli sonet — Luízo? »Sklepamo takó!« Toda li pravilno? In iz česa, odkod pa sklepamo takó? Neposredna si bližína obéh, pesnika in Luíze, v rodbini Luízini? Prešernova lastna, svojeročno zapisana beseda Luízi z dné 21. VI. 1842? — verz: »daß ich für Sie an jedem Tage * die besten Wünsche im Herzen trage« (LZ 1881/377)? In vse tisto nam znano (LZ 1886/673), že več kot le prijateljsko, že očetovski vzgojiteljsko zanimanje Prešernovo prav izza detinstva njenega za Luízo, hčerko »mecena in brata doktorja Hrovata«[3]? Vse res, »solnčila se je ob duševnih žarkih Franceta Prešerna« v detinstvu svojem Luíza Crobathova. (LZ 1898/308; 1886/673). In res je, da sije to solnce tudi v našem sonetu. Toda li tudi tukaj — nánjo? Prisrčno živa navezanost diha v tistih verzih; in še več: saj skorajda skrb! Kakor da bi nekako že prizadeto rad hotel iz nekega mladostnega káosa, iz neke nedozorele nejasnosti, iz nekake že zablodítve — rešiti jo še o pravem času, da bi ne bilo prepozno, v pravilno spoznanje češ da nekake usodne, za sámo živo življenje njeno resne zadeve; prav kakor da bi jej hotel voljo njeno nágniti, skorajda »za lase potegniti« od nevarne namére, ali celó nepravilnega že početja — k boljši, zánjo bolj pravilni, vse srečnejši misli: táka je beseda Prešernova v tem sonetu »mládi pésnici«! In tisti takó kratko odločni, skorajda že strogi ton soneta, malo da ne že sékani ton zabičevanja, kakor da je za lastno srečo ali nesrečo poetu: ali ní tó že tudi svoj nujni glas? »Nikár ne tja, kamor si se namenila! — kamor síliš!« Ali pa morda: kamor so te premotili, zvabili, »pretrapili«? In prav nič, še sence né kakega prizvoka ironije, nič ne satirične primési v tem sonetu, kakor sicer v zgolj literarnih epigramih in sonetih Prešernovih; vse od prve do zadnje besede le sama najgloblja, skrajna resnost! Prav pravilno je zatorej

[3] Prešernova beseda, — iz rodbine drja. Crobatha; danes v zagrebški vseučiliški knjižnici (sign.?): Fr. Magdić-Iv. Vrhovnik, Še ena posvetitev »Krsta pri Savici«. (Koledar sv. C. in M. 1905.: str. 66. V Lj. 1904).

mladi Pajk vzel ta sonet po vsebini v eno vrsto s „Krstom“ in z »osrčenjem« „Pévcu“![4] Ali ne bi pa vse to govorilo — za Luízo? Toda, kjé imamo d o s l e j podatek, da je ta Luíza pa takrat tudi že pésnila? Da je poslej kot »slavna« Luíza Pesjákova, vemo. Toda, sledí li morda iz tega, da pa tudi že takrat, v tisti svoji zgodnji mladosti? tam v letu že 1844, ki je leto soneta »An eine junge Dichterin«!

3) Veljáj, da je tista tradicija iz Levstikovih dni! Da je torej sonet umevala prav takó kakor ga mí, že vsa Levstikova doba. Toda spet, — o d k o d pa tá takó? Ko bi le vedeli! Ugotoviti, dognati nam je to šele! Situacija pa je po vsem, kar doslej, zdaj tu na tem mestu za nas že táka-le:

a) če si je zajéla Levstikova doba to umevanje sáma edinole iz soneta samega, kot svoj zgolj subjektivni komentar, nima njen nauk, njena »misel« — nobene zadostne opore, pa zatorej tudi ne nam nobene zadostne veljave;

b) če pa so imeli v Levstikovi dobi kje kak drugi (konkretno »objektivni«) dokument za svojo razlago Prešernovega soneta na imé Luízino, ki ga pa le mí dandanes žal da več ne poznamo, — potem nam je vprašanje le to: ali so ga imeli iz živih u s t Prešerna samega kot avtorja? ali pa iz u s t morda Luíze sáme kot prizadete sodobnice Prešernove in njihove, pač zadostno verodostojne torej priče. Ali pa slednjič morda le iz pričevanja, ki jim ga je dal — kdo tretji? Ker m o r a l i so ga imeti — le iz ž i v i h ust!

Kjé imamo pa o vsem tem dandanes kaj poročíla? Nikjer nobenega! V s á literatura ga ne premore! Levstik sam nima nikjer, ne v pismih ne v tiskanih spisih, in tudi v rokopisni ostalini, kar je poznamo doslej, ni črke ne o tem, kakor né o tisti tradiciji sámi. Njegovo »Gradivo za Prešerna« sámo, v licejski dandanes Ms. 486, ima pač na posebnem listu (Ms. 486/107) čist, lastnoročno Levstikov prepis soneta »An eine junge Dichterin«, in sicer s podčrtano besedo »d e i n e r« v 8. verzu: prepis torej Prešernovega rokopisa (de 1845) iz cenzurnega duplikata Poezij v ljubljanskem muzeju, ne pa tiska iz Carniolije (de 1844). Na koncu svojega prepisa ima tam Levstik k naslovu tudi še svojo pripombo pod črto: »*) Ta sonet je bil 1. julija 1844. l. natisnen v „Karnijoliji.“ Tudi v cenzurni rokopis je vzprijet brez malega nepopravljen.« Druzega pa nič! Poznal je torej tam Levstik že obá vira, ki sta tudi nam dandanes, več kot 45 let po smrti njegovi, prav takó še vedno edina. Kakega drugega, še nadaljnjega, nam novega znanja o tem sonetu pa tam Levstik ní pokazal: ne na tistem listu samem, ne sicer kje drugjé v »Gradivu«. Dokaz nam je tisti prepis tam v »Gradivu« pač, da je Levstik nameraval kakor vse nemške Prešernove tudi ta sonet vsprejeti v svojo »komentirano

[4] Kakó 1912 »Čitanka«/149? In kakó nató leta 1915? Gl.: Žigon Avg., »Francè Prešéren poet in umetnik«, str. Lxv, pa op. 20 na str. 26! Toda nič ne — o Luízi!

izdajo Prešerna«, in sicer iz cenzurnega rokopisa »Poezij«. Več pa nam ta list ne pové. Rezultat je torej tudi ob njem isti kakor ob ostalih spisih Levstikovih: tudi v svojem »Gradivu za Prešerna« nima Levstik ni trohice ne — o isti sporni tradiciji, češ da sonet »An eine junge Dichterin« „veljá" Luízi; pa tudi ne besedice, ki bi nam povedala ali dala vsaj domnevati — vir: izvor tega komentarja o spornem sonetu! Dà, še tega nam Levstik sam nikjer ne potrdí, da so ta komentar takrat sploh že poznali! Toda še bolj pa pogreje in kar osupne človeka ugotovitev, da kakor Levstik, kakor Luíza sama, prav takó tudi ves krog Levstikov, vsi krogi Luízini, vsa literatura tistih dni — nič o vsem tem! Ne Levec (Z 1879, LZ 1881, ne sicer!). Ne Cimperman (LZ 1881). In tudi Pintar ne nikjer. Pa Marn, ki nam je sicer ohranil toliko takih skritih drobtinic? Tudi tá (1880, XVIII./52, kjer sonet le registrira,) — nič! Kakor ne prej Macun (1863: »Kratek pregled slovenske literature«), in poslej Glaser (II.: 1895; IV./31: 1898), ki tega soneta obá še omenita ne. In Stritar (VI./255) enako! In Ernestina? In Tomo Zupan? In Iv. Vrhovnik, l. c.? Žal, vsi doslej nič.[5]

[5] Tudi: *Ms. 393*, Ljubljana, v licejski, (rokopis z naslovom *Slovenska zgodovina, literatura & mitologija*), kjer je kot dijak »Str. 89—169 spisal Vinko St. po tumačenju g. učitelja *Terdina-ta na Reci* godine 1864. & 1865.«, v ta Rkp. pa »Prepisal J. Zp. Dobravski 1869« [t. j.: »Joža Zupan, pozneje dekan v Dolini pri Trstu«], tega soneta, prav kakor da bi ga ne bilo na svetu, še omeni né, dasi razne druge nemške sonete Prešernove. — In tudi še drugi tam rokopis: *Ms. 395* (z naslovnim listom: »*Slovensko slovstvo* po predavanjih prof. Fr. Levca spisal S. Rutar. Gorica & Gradec 1872—1875.«) Luíze Pesjákove kakor Trdina še omenja ne, a tudi ne (v poglavju »France Preširen« na straném 123—180) soneta »An eine junge Dichterin«, dasi na str. 150 govorí o nemških pesmih in prevodih Prešernovih, ter jih 6 navaja z imenom, toda le kar jih je v Prešernovi zapuščini. — Izmed člankov o Prešernu v nemški besedi vem le, da ta sonet omenjata dva: Dné 4. febr. 1865 (Blätter aus Krain 1865, Nr. 5) August Dimitz v svojem članku »Vodnik und Prešern. Gedenkblatt zum 3. und 8. Februar 1865.« Na str. 20 je tam naš kronološko prvi opis Prešernovega cenzurnega rokopisa Poezíj v »kranjskem dež. muzeju«, (tja pridobljenega nekako 4 leta poprej iz Metelkove zapuščine); in ko govorí o »Naméčku« (»Anhang«) nemških pesmi, ima Dimitz na koncu o našem sonetu (na str. 20/21) stavek: »In dem folgenden Gedichte räth er [Preš.] einer jungen / Dichterin, die Myrthe und nicht das „freudenlose" Lorberreis zu ergreifen.« Einer jungen Dichterin, goli naslov soneta; torej tudi nič ne, kateri! Pa je Louise, takrat že ravnokar zaslovéla gospa Pesjakova, prav gotovo to brala sama; saj je bila naročnica listu, in celó sotrudnica — s svojimi nemškimi verzi. In da se ní nič oglasila? Drugi vir: P. Radics, »/Anastasius Grün's Lehrer und Freund / der slovenische Dichter / France Preschiren / als deutscher Poet. /« (Leipzig 1882.: v licejski 42425), je zbral in ponatisnil v tej brošurici Prešernove dotakrat že objavljene nemške pesmi Prešernove, in sicer iz časnikov le, (takoj po preteku 30 let po smrti avtorjevi!). In takó na str. 26 tudi sonet »An eine junge Dichterin. (1844.)«, s tekstom (na str. 25), da je ta »Gedicht« Prešernov »der Freundschaft gewidmet« (kakor sonet »An — Anton Tschopp«); in sicer da so to verzi »an ein junges befreundetes Mädchen, das eine Dichterin werden wollte.« Zeló točno: eine Dichterin werden wollte! A da bi to bila Luíza, ki je takrat (l. 1882) še vedno bila med živimi, — o tem tudi Radics ničesa ne vé!

»Tabula rasa« torej? Pastorka ta sonet, — in to nele v literaturi samó naši? Več kot čudno vse to, ko je vendar Luíza sama še živela takrat in preživela Levstika in Levstikovo dobo prav tja do nastopa že »moderne« naše![6] Vsaj prvi trijé (Levstik, Cimperman, Levec), — pa so z Luízo vendar občevali literarno in osebno, Levstik jo je še celó kot skriptor hodil slovenščine učit na dom (izporočilo Luizine hčerke Eme 1920), a Cimperman, zlasti Cimperman pa je prepeval njeno slavo, in (pač iz živih ust njenih!) obešal kar ob véliki zvon vse, kar je bilo na slavni gospéj slavnega zaradi Prešerna (LZ 1881/376). Pa da bi prav tá sonet bila gospa zamolčala — vsem? Ali ga je sama pozabila? Ali pa je bila gospá morda celó kaj huda nanj? da jej ni bil torej kaj po godu? Ali je videla morda gospa kakor mladi Peter Pajk — v njem problem, vprašanje »volje in močí«? Ali pa je le moje znanje nepopolno in nezadostno? Kak vir morda pozabljen, kak citat prezrt kje? Morda tó! Pa naj prispéva, kdor vé! Saj zató pa pišemo, razpravljamo, izsledujemo, da se *stvar* — bistrí (ž njo mí!), stopnjema dožene, slednjič udogotoví! Če nihče ne začne, pa stvarí — sploh ní. Toda začéti, zastáviti, — tó je tista! Imamo »Kronološki pregled« (prerez po stanju iz leta 1913); v njem jasno in dosledno potezo prav od kraja pa tja do konca: nadelano cesto; možnost hitre orientacije: odprto zdaj okó, kjer je bila dotlej slepota; (kar bilo le mogoče) vestno, vsaj človeški torej zanesljivo izhodišče raziskovanju, stremljenju *iz fiksne točke* poslej v nadaljnji razvoj navzgor: popravljanju, novemu dostavljanju, skupnemu izpopolnjevanju. »Niso sezidali Rima v enem dnevu«, a tudi ne v enem letu![7] Kakó prepotrebno pa bi nam bilo zdaj še ono drugo izhodišče v prešernoslovju: prav takó podrobno popolni »*Pregled vse literature in vseh citatov o Prešernu*«! Pač bi se ob takem izhodišču tudi zdaj tu dalo vendarle dognati morda — kaj več, ali vsaj kaj bolj pozitivno gotovega! Let je že dovolj — ali smo se že kaj zganili?[8]

[6] Fr. Levstik: * Retje 28. IX. 1831, † Lj. 16. XI. 1887. — Jos. Cimperman: * Lj. 19. II. 1847, † Lj. 5. V. 1893. — Luíza Pesjakova, roj. Crobath: * Lj. 12. VI. 1828, † Lj. 31. III. 1898 zvečer ¾ 10; stara le dobre 3 mesece manj do 70 let. (LaibZtg. 1898. Nr. 73 & 74.: Parte.)

[7] Kronološki pregled, str. 96! — Ní ves brez hibe. In tudi ní mogoče, da bi bilo te vrste delo! Marsikaj dandanes tudi že ní več takó, kakor je bilo leta 1913. »Cuncta fluunt!« pravi tam stran 2.! Sam sem že to in ono (in še marsikaj bom!) tam izpodmaknil, ker sem si v teh 20 letih odtedaj pa do danes marsikaj dognal, da je po resnici drugače kot je tam zapisano. Saj je »Kron. pregled« prerez položaja, situacije iz leta 1913! Toda smer, poteza, zlasti »zadnja doba«, (tam prvič pri nas izkopana izpod groblje Bleiweisove dobe,) doba namreč Prešernova od »Krsta« do smrti: tó pa je še danes, po 20 letih, v polni, nedotaknjeni, neizpodmaknjeni veljavi, in bo še 50 let za nami; dasi vsled razvoja naravno da z leti bolj in bolj vrzélasto. Dve tri malenkosti, ki jih je sicer dozdaj kritika oponesla, v tej potezi še štejejo né! Zató, kakor tam leta 1913, tudi še danes — ta Pregled — organsko izhodišče!

[8] Ní bil pa »Kron. pregled« leta 1913 pisan in tiskan za tó, da bi nam kdo posléj, še leta 1932 trosil v knjigo n. pr. táko, le na pol resnično zmes

Takó je bilo, takó je še danes torej s tem sonetom »An eine junge Dichterin« kot svojim problemom v prešernoslovju. Živí, plava med nami tradicija o njem, živí in plava (sam sem jo prejél od tam!) že iz Levstikovih časov; toda brez pravega potrdíla, neznano nam odkod zajéta.

Peter Pajk, o stvári pač le tradicionalno poučèn kakor smo bili mi vsi, dasi sámi ne vemo pravzaprav točno odkod, nam je to tradicijo, to iz prejšnjih že časov podedovano vest (ali morda po prvotnem zgolj mnenje le?), zajél v najkrajšo formulo — in dal ž njo novo naslovno imé sonetu; pripojil je takó tisto tradicijo, tisti komentar o sonetu — neločljivo v sonet sam, vtisnil jima s tem obenem pečat češda popolne dognanosti! Jaz sam še né doslej! Odkar mislim r é s s á m, usmérjeno zoper tuje vplive in »misli«, le iz dane stvarí sáme — o stvári, kakršna pač j è sama na sebi pred máno: sem tisti komentar na imé Luíze Crobathove gledal z odločno skepso. Zdel se mi ní v sonetu samem zadostno podprt; od nobene straní pa mu nisem mogel sicer dobiti zadostne in docela zadovoljive utemeljitve. Zaman je bilo vse brskávo iskánje za kakim jasnim d o k u m e n t o m ! Še ob smrti Luízini († 31. III. 1898) nam niso nikjer ničesa zapisali — o tej tradiciji! Pa se mi je torej zdelo, da bo ta komentar o sonetu le prazna ljubljanska govoríca; bajka le, kakršne so se mi izkazale vse one o Prešernovih »Pod ôknom«,[9] »Ukázi«, »Prôšnja«, a zlasti tudi o »Mornárju«, ki češ »da je Prešeren ‚mislil' v njem — Andreja Smoleta«![10] Takó, se mi je zdelo, bó zdaj tu pač najbrže tudi s sonetom »An eine junge Dichterin«, — z Luízo Crobathovo. Gola prazna kombinacija, — fantazija nedognanega znanja, quid pro quo! Zlasti mi je bilo tisto pismo Prešernovo v verzih, Luízi za god z dné 21. VI. 1842, torej samó skorajda točno dvé leti p r e d sonetom »An eine junge Dichterin« (1844), precéj konkretne opore

o Kranjski Čbelici, kakor (LZ 1932/719) češ »da sta ... izšla zadnja zvezka [njena] v večji nakladi (četrti v tisoč, peti v dva tisoč, prvi trije pa v šest sto izvodih)«! »Kron. pregled« je s trudom in s posebno pozornostjo ugotovil d v a k r a t, da I.: 600 + 400 (str. 4, 30); II.: 600 + 625 (str. 5, 75); III.: 600 + 400 (str. 7, 81); IV.: 1000, in sicer 900 + 100 (str. 30); V.: 1000 (str. 77); kar tudi še d r u g i č na str. 81 skupno: v posebni, pač dovolj pregledni tabeli! — Če pa je avtor zasledil in ugotovil kje poslej d r u g a č n e podatke, povéj nam v i r e svoje, da si jih gremo še m í tja ogledat in si potem pač popravimo prejšnjo »zmoto«! Prešernoslovec *pomni:* o r g a n s k o i z h o d i š č e je v naši javni *literaturi* od leta 1913, ali vsaj 1923 nadalje vsemu prešernoslovju poslej — »Kronološki pregled«, tudi še d a n e s, pa bodi tak ali tak!

[9] Staroslav [Vrhovnik Iv.], Gostilne v stari Ljubljani. [Lj.] 1926./25. Brez upoštevanja, kar že: Žigon Avg., »Kronološki pregled«, str. 56. Celovec 1913. (Tu 1926 že: »Kd.«!). In [l. 1917]: Žigon Avg., »Francè Prešéren poet in umetnik. Opomba 72: str. 69/70 (vir: J. Debevec-J. Zabukovec, Levec). Pa slednjič taka bajka — tudi tísta v letu 1833! (Isti, »Letnica 1833«: ČZN 1906.) Vse to je »Kron. pregled« 1913 — zatrl za vse čase!

[10] Stritar 1866/31, — K. Glaser 1895, II./151, ne: III. (V e č o tem že l. 1917: Žigon Avg., Francè Prešéren poet in umetnik. Opomba 72: str. 70 in pod črto.)

zoper tisti, neznano vsem odkod porojeni komentar; opore za domnevo: da je vse vkup le zgolj ljubljanska »fabula«!

Dem Wohlgebornen Fräulein Aloisia *Crobath.*

Nicht groß ist mehr des Tages Rest,
Nun hab' ich erst erfahren,
Daß heute schon Ihr Namensfest;
Ich kann mich nicht verwahren
Vor dem Vorwurf, daß zu spät
Ich im Kalender nachgespäht,
Wann des heilgen Alois wird gedacht;
Doch dürfte ich in Anbetracht,
Daß ich für Sie an jedem Tage
Die besten Wünsche im Herzen trage
Erscheinen nicht ganz ungalant,
Obwohl ein später Gratulant.

Laibach am 21 Juni 842 um 6 Uhr Abends

Dr Franz Xav. *Prefhérn* m/p [11]

Ali níso ti verzi sila konkretno, na pol šaljívo kramljanje, takó čisto otroško brbljanje le — z otrokom še, ki resnosti dneva in dnevnih skrbí še ni da bi doumevalo? In dvé leti, samó dvé leti nató — pa isti Luízi takó globok sonet, takó življenjsko-resna beseda! Ali je toliko razliko mogoče strniti — ob le dveh letih razdobja? Premlada še, prenedozoréla, da bi tisti sonet svoj bil sploh mogel nasloviti nánjo Prešeren, se mi je vedno in vedno videla Luíza. Saj ní tiste življenjske globokosti soneta Prešernovega pač še prav nič mogla douméti — v svojih takratnih letih! Toda, imel sem pa spet

[11] Original, s črnilom in gosjim peresom, je v nagli pisavi, toda čedno pisan s frakturo; le kar je tukaj v tisku s kurzivo, ima original v latinici. — V naslovu ima Prešernov rokopisni izvirnik v besedi »Fräulein« kljukco nad frakturnim *u* s črnilom izpuščeno; pripisana pa je s svinčnikom, torej dodatno ob prebranju; in sicer z zeló značilno (navzgor zavihnjeno, ovalno, váse zaprto) potezo Prešernove pisave. Na koncu 10. verza, za glagolom »trage« v originalu ní nobenega ločila. Znaki le hitrice? — Pisano je to Prešernovo pismo na prvi strani dvolistne pisemske pole, v vélikem 4°, (fin, tenák papir BATH s krono), zloženo na ¼; zunaj brez naslova. — Dosedanji tiski: Jos. Cimperman, »Prešíren gratulans.« (Prva objava, z uvodom: LZ 1881/377, štev. 6., dné 1. VI.); z izpuščenim zlogom »ganz« v 11. (predzadnjem) verzu, zaradi česar je naslednji LZ/1881, štev. 7., zadaj na ovojnih platnicah prinesel tostvarni »Popravek«. (Glej o tem: LZ 1920/611, op. 16. pod črto.) — Drugi tisk: L. Pintar, »Dr. Franz Prešeren / Deutsche Gedichte.« (Laibach 1902.), na str. 45.; s Pintarjevim naslovom: »Gratulationsgedicht dem wohlgeborenen Fräulein Aloisia Crobath.«, in s citatom njegovim, da tiskano tam po viru: »Ljublj. Zv. 1881 pag 377.« Odtod torej, da tudi pri Pintarju predzadnji verz brez »ganz«, z neupoštevanjem dodanega »Popravka«. — (Cfr.: LZ 1920/611.) Žal pa, da je Pintar opustil Prešernov datum pod tekstom! — Tretji: Avg. Pirjevec, Dóktorja Francéta Prešerna / Zbrano delo / V Ljublj. 1929, str. 237: prvič pri nas tekst pravilno objavljen (žal da sine dato!), po Prešernovem originalnem rokopisu v licejski (danes tam: Ms. 488/I., kamor ga je pridobil dr. Žigon z nakupom z dné 2. X. 1920; cfr.: LZ 1920/611). — In slednjič, zdaj tu, kjer je Prešernov original prvič pri nas ves, in objavljen kot tó, kar je rés: kot pismo.

pomiselke, češ: kdó pa vé, kaj se pravzaprav skriva za tem sonetom? Bog vedi, če je res vsa možnost izključena! Pintarjev doživljaj ob Prešernovem sonetu »An Pauschek und Stelzich« mi je bil opomin k opreznosti![12] Zató se tisti tradiciji tudi nisem uprl nikjer; kakor zánjo, takó tudi zoper njo nisem imel nikjer zadosti opore, — ker nikjer ne nobenega potrdíla. In takó ima »Kron. pregled« leta 1913 (na str. 57) le goli fakt, — brez nikake pripombe o tistem tradicionalnem umevanju soneta tam iz Levstikove že dobe — na imé Luíze Crobathove: ni besedice ne o tistem komentarju samem, in ne zánj ne zoper njega. Zlasti, ko mi je takrat, in tudi še poslej — tja do konca samega leta 1920 ždél in samotáril ta sonet v prelestni oazi poezije Prešernove takó zapuščeno osamljen, takó skrivnostno sam záse, takó izobčeno sam brez vse zveze, brez vsake perspektive tja v globíno zaledja, takó neprodirno zastrt, in zaprt sam edinole váse!

Takó torej tja — do jeseni, skoraj do zime leta 1920. In odkod — preokrenítev?

(Dalje)

V Ljubljani, 6. VII. 1933.

ANTON BREZNIK

O ČASNIKARSKI SLOVENŠČINI

Jurčičeva jezikovna mešanica je morala naleteti na odpor. Še preden pa se je to zgodilo, se je njemu samemu začel podirati jezikovni sestav, ki si ga je bil zgradil. V prvih letih, ko je začel uvajati srbskohrvatske besede, je mislil, da se mora novi smeri v jeziku ukloniti tudi umetnost. Od l. 1872 do 1874 je pisal tudi povesti v takem jeziku kot časnikarske članke. Pozneje ga je slovstveno delo prisililo, da je potegnil črto med »veliko-literarnimi stvarmi«, kot se je sam izrazil, in med navadnimi. Med velikoliterarne stvari je pač štel časnikarstvo in znanost, kajti l. 1875 je med dnevnimi novicami poročal: »... literarni naš veteran g. Trstenjak misli svoje prihodnje spise v hrvaščini izdati.« K temu je pristavil: »V strogo znanostnih rečeh pač treba zedinjenja s Hrvati« (SN 1875, 151. 2).

V umetnostnem jeziku se začne preobrat že l. 1875, ko se je začel spet resno ukvarjati z umetnostjo in snovati romane: Doktor Zober, Mej dvema stoloma itd. Umetnost ga je spet zanesla od časnikarskega dela nazaj v domače kraje, med znane kmete in izobražence med

[12] LZ 1898/118, 255: L. P., Akrostihida pri Prešernu. (Sploh šele prva objava tega soneta pri nas: šele l. 1898! In Pintarjev komentar.) Vzgled, kakó se zida — »Rim«! Boríl se je s temò preteklosti Pintar tam kakor Levstikov pedenj-človek z lastno svojo laket-brado in s pomočjó prof. Friedicha Žaklja slednjič presenetil takratni literarni svet s trdno ugotovitvijo, komu »veljá« ta sonet Prešernov.

Sl. 13. F. VESEL (roj. 1861), TIHOŽITJE

Sl. 14. MARKO PERNHART (1824—1871), KLANŠKO JEZERO

Sl. 15. FR. PAVLOVEC (roj. 1897), POGLED NA VRŽJE

Sl. 16. DRAGO VIDMAR (roj. 1901), ŽENA S TULIPANI

njimi in tako je bil prisiljen, da se je zopet vmislil v domač izrazni način in začel opuščati časnikarske izposojenke. Tako se je zgodilo, da je v dobi, ko je uvajal v časnike vedno več srbohrvatskih, staroslovenskih in ruskih izposojenk (1876—1878), v leposlovju le-te vedno bolj opuščal in se bližal ljudski slovenščini. Vidi se pa, da ga je imela časnikarska beseda tako v oblasti, da mu je včasih srbskohrv. izraz nezavestno ušel. Tako je mešal n. pr. v Doktorju Zobru (Slovenska knjižnica 1876) pogosto slovenske in srbskohrvatske izraze; redno piše vendar (česar istočasno v SN ni rabil), parkrat pa mu uide shr. ipak; redno piše dogodek (česar v SN ni pisal), včasih mu uide shr. dogadjaj; enako je z besedami gospodična, družba, položaj, pač, najbrž itd.; parkrat se spozabi in rabi shr. izraze: gospica, društvo, položje, vsakako, valjda.

Jezik Doktorja Zobra je še na prehodni stopnji in ima še več srbskohrvatskih besed, v naslednjih povestih jih ima vedno manj. V Doktorju Zobru rabi še sledeče shr. izraze: metne orodje proč (36), na družbo se je priviknil (48), s temi slovi vleče Lisca v vežo (65), vzhitenost (65), ni imela niti rečice govoriti (65), šla je na izrečni nalog svoje matere (66), izraz čudne vzrujanosti (72), vpliv ste upotrebili (98), neizcrpljivost (103), zopetno svidanje (134), dosadno mu je bilo v društvu (143), bilo mu je laskavo misliti (164). Čisto realistično je opisal kmete; le-ti ne govore niti ene srbskohrvatske besede, ampak čisto dolenjščino, pomešano večkrat z nepotrebnimi ljudskimi nemškimi tujkami. Jezik je tako ljudski, da je rabil celo več dialektičnih posebnosti, n. pr. ravno prémer se je ubil (dolenjska posebnost, pomeni: preden, 9), tako ti piha (= teče) kakti blisk (4; kakti = kakor je prinesel iz Maribora).

Še manj srbskohrvatskih besed rabi v naslednjih povestih. Nekaj jih ima še v romanu Mej dvema stoloma (1876) in na koncu romana Cvet in sad (1877; prvih dvajset poglavij je spisal še l. 1867, zato je v njih jezik še popolnoma slovenski, tako čist kakor n. pr. v Desetem bratu; konec pa je napisan po l. 1876). Še čistejši je jezik Lepe Vide in v povestih po l. 1878. Z Rokovnjači se je srbohrvaščine že popolnoma otresel. K temu preobratu ga je silila realistična struja. Jezik postaja vedno bolj ljudski in realističen. Pogosto je postavil na besede naglasna znamenja ali je pisal dialektične oblike, n. pr. v povesti: Pravda mej bratoma (Zvon 1879); naglase ima: ni treba, da bi šel baštè mej tiste najbolj neumne (163), šipe se svetijo kakor zlaté (163), kakor da bi bila iglà (165), je bilo zglavje mokró (197); dialektično piše: 'Oč'š kaj? (163), Oč' tabaka? (246). Povest se godi, kakor sam pove, »V Zatiškem sodnjem okraji na Dolenjskem« (163). Ponarejeni bankovci (Slov. večernice 1880): kaj čemò (27). Koliko ste priredili? Ne véliko (26). Tu zopet rabi dialektične oblike kakor v svojih mlajših povestih.

L. 1879 se je začel preobrat pri Jurčiču tudi v časnikarskem jeziku. Vzrok je bil Stritar. Njega je tako zapostavljanje slovenščine

bolelo. Ob koncu l. 1878 je v vabilu na naročbo Zvona tožil, da začenja nov letnik z neko malovernostjo in boječnostjo. Plaši in straši ga, pravi, da je narod izgubil zaupanje v samega sebe. »Slovenci sami ne moremo nič; združimo se sè svojimi bližnjimi slovanskimi brati; učimo se njihovega jezika, on nam bodi književni jezik! — Slovenščino torej pustimo, dragi materin jezik, za katerega so se naši najboljši možje tolikanj trudili, da je, hvala njih trudu! res dospel v kratkem času do nenadno visoke stopinje svojega razvoja?... Tega ne! Slovenščina naj ostane, v njej pišimo knjige za prosto ljudstvo; kar nas je izobraženih, gosposkih ljudi govorimo, pišimo in berimo — hervaščino! — Ta novi nauk... se nam zdaj oznanja in priporoča po slovenskih listih... Slovenščino torej prepustimo hlapcem in deklam, prepustimo jo terdemu, nerodnemu kmetu, za take tlačane je ravno dobra, oni naj se vbijajo z njo! — Dotaknil sem se tukaj vprašanja, katero je sedaj, kakor pravimo, na dnevnem redu.« Nato govori o pogubnih nasledkih, ki bi jih imela opustitev slovenščine, in končuje spis: »Krenimo zopet na pravo pot! Razložiti sem hotel, zakaj sem se tako težko odločil nadaljevati svoj list« (Zvon 1878, 381—383).

Misli, ki jih je v tem vabilu načel, je obširneje obravnaval v »Pogovorih« prihodnjega letnika. Glede našega vprašanja piše: »Moja namera je bila in je še sedaj pisati takó, da me bode kar največ moči bralcev umelo, deržati se ljudske govorice, kolikor dopuščajo jezikovi zakoni. Zlasti sem gledal na to, da naj se v mojem listu piše... jezik, kolikor moči pravilen, če tudi ne po najnovejši šegi (tu misli na Levstikove in Jurčičeve novotarije!); jezik slovenski, ne tista neslana mešanica iz slovenščine, nove in stare, iz hervaščine, ruščine in drugih slovanskih narečij skupaj znešena kakor sračje gnjezdo« (Zvon 1879, 158). Podobno govori še na str. 174, kjer se obrača do časnikarjev, o katerih pravi, da bi se morali zavezati, da bo normalen jezik merodajen tudi v njih listih.

Jurčičeva pisava se je zdela pretirana tudi Cigaletu, dasi se je vedno ogreval za slovensko-hrvatsko jezikovno bližanje. »...gotovo (je), da se moramo v slovstvenem oziru nanašati na Hrvate, da naša pisava hrvatski vedno sličneja postaja in zopet moram dostaviti, da me kdo krivo ne umeje, da le po tistih zakonih razvoja, ki so lastni slovenskem jeziku. Po tem prirodnem zakonu jezikovega razvitja delali so, razen malih izjem, skoro vsi slovenski pisatelji, jemajoči iz srbohrvaščine besede in izraze in ž njimi germanizme izpodrivajoči; le to je bilo pri nekaterih napčno, da so časih preveč zagrabili, ali še celo ves hrvatski jezik prijemali. Če primerjamo »Novic« prvi list prvega tečaja z današnjim listom »Slovenskega Naroda«, kolik razloček! Kak optimist bi dejal, da že srbščino pišemo, tako se je slovenščina priličila jugoslovanščini« (SN 1879, 81. 3, podpisan: M; da se je s to črko podpisoval Matej Cigale, priča Levec v članku Peter Kozler, SN 1879, 94. 2).

Jezik, ki ga je poslej pisal Jurčič v SN, kaže, da so ga Stritarjeve besede hudo zadele. Z l. 1879 je opaziti v njegovih člankih, da ni več toliko srbohrvaščine; posebno se je unesel v drugi polovici tega leta, še bolj pa v letih 1880 in 1881. Po dolgem času beremo spet dejanje, dogodek, obrekovanje, posameznik, številka, ud, vendar itd. za shr. čin, dogadjaj, kleveta, poedinec, broj, član, ipak; skupščina se spet odpira (pri odpiranji narodne skupščine 1880, 246, I); državni zbor je odložen (prej shr.: odgoden); oblike premeniti, preganjati za prejšnje promeniti, proganjati itd. Po tem času se je spet začel bližati ljudskemu jeziku in je pisal čistejšo slovenščino kakor drugi člankarji n. pr. Šuklje, dr. Vošnjak, Grasselli, Iv. Hribar, Nolli, neki L-s itd.

Večje čiščenje slovanskih izposojenk pri SN se je zvršilo šele po Jurčičevi smrti. Med Jurčičevo boleznijo je ostalo še vse pri starem. Ugled njegov je bil tolik, da je Grasselli, ki je med boleznijo (od 26. sept. do 23. dec. 1879 ter od 29. febr. do 8. aprila 1880) list urejeval (prim. SN 1880, 66. 5 ter 1881, 111. 1), pisal čisto Jurčičev jezik, z oblikami in besednim zakladom. Dokler je bil Jurčič živ, tudi dr. I. Tavčar, ki je prevzel vodstvo lista 23. marca 1881, jezika ni spreminjal.

Po Jurčičevi smrti je urejeval list dr. Tavčar (do 14. maja in od 18. okt. do 31. dec. 1881; vmes je bil urednik spet Grasselli). V tem letu je list skoro čisto poslovenil; oprostil ga je Jurčičevih slovanskih izposojenk in mnogo Jurčič-Levstikovih etimologičnih oblik. Začel je pisati spet živ jezik: oni mislijo, kažejo, nečem, oseba, možgani, Kamnik itd., namesto Jurčičevih oblik: oni misle, kažó, nehčem, osoba, možjani, Kamenik itd. Proti takim oblikam in slovanskim izposojenkam (ali kot je Tavčar navadno rekel, proti staroslovenščini), se je bojeval tudi z besedo. Zabavljajoč čez Kotzebueovo igro »Zmešnjava nad zmešnjavo«, ki jo je v Jurčič-Levstikovem jeziku prevel J. Cimperman, pravi: »In pa še le ta jezik, ki je kolikor le mogoče nenaraven! Da bi si naši prelagatelji vender uže jedenkrat zapomnili, da občinstvo po galerijah in parterji ne ume prav čisto nič staroslovenščine! Kdor si je pri gospodu Levstiku izposodil par izrazov, le-ta še ne piše Levstikove proze. Gospod Cimperman je priden delavec in njegovi prevodi bili bi prav dobri, da bi le pisal jezik, ki je zdaj v navadi pri nas« (listek SN 1881, 254. 2; podpis: Dr. I. T.). Predavajoč o pesmih Simona Jenka piše: »Slovenski pesnik je velik revež pod božjim nebom! Mej življenjem izda le z velikim strahom kak cvet svoje muze, ker dobro vé, da bode čez ta cvet pobrila ostra burja mrzle kritike, da bodo temu cvetu odščipnili listek za listkom s tistimi znanimi staroslovenskimi kleščami in da bodo pred vsem prešteli apostrofe, brez katerih njegova poezija v življenje stopiti nij mogla! (O poeziji Simona Jenka, SN 1882, 66. 1).

Dr. I. Tavčar je bil v jeziku trdno zvezan s slovensko zemljo in ga nobeno navdušenje tudi za hip ni odvezalo. Hodil je tudi on v Zagreb, govoril o slovstvenem zedinjenju, toda to na njegov jezik

ni imelo niti najmanjšega vpliva. L. 1882. je šel kot starosta Sokola na izlet v Zagreb in je na banketu govoril sledeče: »V muzikaličnih sferah vlada mej vami in nami uže taka jedinost, da se ne smé več o dveh narodih govoriti, nego o jednem samem narodu! Mi Slovenci ne imeli bi ničesar proti tem, če bi se tudi v kulturnem in književnem pomenu ne govorilo več o dveh narodih, to je o narodu hrvatskem in slovenskem, nego o jednem samem narodu, to je o narodu hrvatskem. In jaz, za svojo osebo sem trdno prepričan, da bodo naši potomci doživeli nekdaj srečne tiste čase, v katerih bode dopolnena narodna ta naša jedinost!« (SN 1882, 124. 2; izlet je opisal v treh člankih). V prihodnji številki omenja, da se je pokazala edinost tudi v tem, da so slovenski izletniki govorili s Hrvati v slovenskem jeziku in so jih oni dobro razumeli.

Dr. Tavčar je tudi l. 1882 v list zelo veliko pisal (podpisoval se je z znakom —r—) in je s svojo čisto slovenščino tudi na druge sotrudnike vplival.

V tej dobi je Jurčič največ storil za slovensko-srbskohrvatsko jezikovno zbližanje. Drugi, ki so v tem času tudi hrvatili, so pisali malo in manj pomembne stvari, Jurčič pa je pri SN pisal večino uvodnih člankov, politični razgled in dnevne novice. Trikrat je izpovedal, da je skoro ves list sam pisal. L. 1873 pravi v članku »Pro domo« na koncu leta: »Ako je denes, jutri, pojutranjem itd. uvodni članek, polit. razgled, domače stvari itd. vse enemu duševnemu delavcu storiti« (278. 1). L. 1877 v članku »Svojim bralcem« spet piše: »Ker nihče ne more od urednika zahtevati, da bode dan na dan poleg članka, političnega razgleda, malih vestij in toliko potrebnega čitanja« (297. 1). In spet l. 1880: »Če sem jaz sam zdaj tri tedne, kar nemam korektorja, čisto sam vsakdanj list uredoval, pisal in korigiral« (222. 2).

Seveda ne smemo misliti, da je s tem, če je uvedel kak srbskohrv. ali drugi slovanski izraz, prenehal rabiti domače besede. Pogosto se ni zavedal, da ima slovenščina za to in ono izposojenko svoj izraz in je mešal oba izraza.

Od številnih izposojenk, ki jih je pisal, se je ohranila komaj kaka petnajstina. Po časovnem redu je uvedel:

1871: o d u š e v l j e n j e, vzel iz shr., tja je prišla iz ruščine. Mi imamo za to izraz navdušenje; brez razloga nadomeščata Levec in Prijatelj v Jurčičevih Zbranih spisih slov. navdušenje s shr.-rus. besedo; Jurčič: njeno navdušenje (Tatenbah, SN 1873, 14. 1; Levec, 178 in Prijatelj, 202: oduševljenje; v svojem navdušenji (24. 1), Prijatelj, 219: oduševljenje itd., besedo je pozneje zlasti rad rabil Železnikar; p r i s t a t i na kaj: Hesija ni pristala na tirjatve Prusije (119. 3), iz shr.; slov. je privoliti, pritrditi, n. pr. Hohenwart je privolil na tako ustrojenje Avstrije, SN 1871, 103. 2. Ko bi bil državni zbor s pritrjenjem vseh Slovanov ustavo dal, SN 1868, 93. 1. Vlada je vprašala dr. Bleiweisa, ali bi hotel iti v Bosno, da bi zdravil govejo kugo, česar pa dr. Bleiweis ni mogel pritrditi (Npr. 305). Vzameš

me brez privoljenja svojih ljudi (Jurčič, Glas. 1866, 204). Po nasvetu in s privoljenjem deželnega zbora ukazujem (cesarsko pismo), N 1867, 69; pronikniti: spoznanje je proniklo v narod (97. 2), po srbohrv. iz ruščine; domač izraz je predreti ali kakor se po l. 1868 dalje piše prodreti, n. pr.: V vašo dušo nikdar ni predrlo znanje, kaj so svobodoljubna načela, Levstik, SN 1871, 31. 1; to spoznanje je predrlo v narod, SN 1871, 97. 2; sestati se, shr.; slov.: sniti se, n. pr. Gosposka zbornica se prvokrat zopet snide 31. nov. (SN 1868, 90. 4). V nedeljo se je sešla srbska skupščina (SN 1887, 272. 2). Danes se je slov. izraz že skoro pozabil in pišejo večinoma n. pr.: skupščina se sestane, itd.; vstanek, domača oblika je vstaja, kar se je doslej rabilo; danes se oboje meša; takisto je z izvedenko vstajnik, shr. vstaš; neuk, slovenščina ima za shr. neuk izraz neveden, česar shr.ščina nima; da se Jurčič tega ni zavedal, kaže raba sinonimov: In ta veliki talent, ta prižigalec luči do temot slavjanske preteklosti (= Kopitar) je sin nevednega, neukega slov. naroda (SN 1880, 192. 1); pokret, slov.: gibanje, kar se bo kmalu pozabilo, nekdaj se je samo tako govorilo. Gibanje načela narodnost (naslov članka); to gibanje je počasi napredovalo (SN 1868, 5. 1); Ljudski tabor pri Šempasu je prvo važneje in pomenljivo znamenje slovenskega gibanja v Primorji (SN 1868, 90. 2); slovensko gibanje se je začelo na enkrat živo kazati (r. t. 88. 3); dalje je uvedel: nagodba: nagodba s Čehi (92. 1), poljska nagodba (54. 1), slov. pogodba; izpit, slov.: izkušnja, veščina kneza Gorčakova (134. 1), slov. spretnost.

1872: jadikovati, bral je že v SN 1870, 33. 2: Poljaki jadikujejo. Prej je še sam pisal: starka je jela tožiti in tarnati (Glasnik 1864, 205); Slovenci imamo vzrok, tožiti in javkati (SN 1871, 72. 1); slov. izraze je tudi še pozneje pisal: Že je veliko javkanje in tarnanje SN 1872, 20. 1; nič ne pomaga tožiti in tarnati (SN 1873, 246. 1); otvoriti, otvarjati je začel že Jurčič, ne vedoč, da bi moral po načelih slov. pravopisa pisati odtvoriti; pravilno se je parkrat pisalo, n. pr. Odtvorjenje šole. Na cvetno nedeljo se je odtvorila šola na koroškem kolodvoru v Mariboru (SN 1871, 40. 3); nekdaj se je vse po slov. odpiralo, n. pr.: Vukanovič je 1. t. m. odprl hrvaški deželni zbor SN 1869, 27. 4). Denes 8. decembra se je v Rimu odprl koncil (SN 1869, 144. 3); deželni namestnik je odprl sejo (v Pragi, 15. sept. 1871, Iv.[an] H.[ribar]; odprtje deželnih zborov (Jurčič, SN 1871, 94. 1); Rudolfova železnica iz Ljubljane v Trbiž se je odprla denes (SN 1870, 17. dec.); odpretje ljubljanske realke bode 15. okt. 1874 (SN, 214. 3); potvoriti: glas narodov je v Avstriji potvorjen, odtod naša reva, naš parlamentarizem (7. 1); domač izraz popačiti, spačiti je že precej pozabljen, prim. starejše zglede: Slovenska imena se pačijo (Levstik, SN 1872, 38. 1); Jurčič sam je pisal: njegovo ime (= Gornik) je spačeno v arhivih v ime Gurnigg (Tatenbah, SN 1873, 4. 1); resultat volitev se je zvijačno pačil (SN 1875, 14. 1); dalje: list je izrekel sodbo, da je (v svojem članku) pačil resnico (SN 1885, 14. 2); vzgoja

po učilnicah nam še vedno pači narodni značaj (SN 1885, 196. 1); dan za dnevom po svojih dnevnikih pačijo javno mnenje (Šuklje, SN 1880, 50. 1); Očita se našemu »slovenskemu« jeziku, da je spakedran po hrvaščini, češčini in Bog vé po čem še (N 1863, 183); označiti: cena (SN) je na glavi lista označena, slov.: zaznamovana; slov. izraz je že precej pozabljen, prim. starejše zglede: V Berlinu je izdan nov zemljevid, na katerem so zaznamovane avstrijske provincije, med temi Češko, Slovensko s Trstom — kot deli pruskega cesarstva, Dalmacija in južno Tirolsko kot deli Italije (SN 1872, 42. 1); zaznamuje se kot važno, da je bil shod (SN 1876, 156. 2); oriti: »živio« je oril po gledišči (101. 1; enako 1873, 57; po Akad. rječniku se rabi v srbohrv. le refleksivna oblika s »se«; napačno obliko so pisali že drugi v SN: zaorijo klici 1869, 59. 2; 1871, 68. 1; slov.: razlegati se; dalje je uvedel iz shr.: prištediti, umesten, izcrpljen itd. za slov. prihraniti; priličen, prikladen; zajeten.

1873: znak: na čelu je zapisan znak njene sramote (16. 2); doslej se je rabila samo slov. beseda znamenje, prim. zglede: Na Češkem so prepovedani vsi shodi in zborovanja. Gimnazijalni učenci ne smejo nikacih znamenj nositi (SN 1868, 85. 4); Na mariborskem kolodvoru so dr. Tomanu (mrtvemu) poklonili venec kot vidljivo znamenje visocega spoštovanja (SN 1870, 96. 3); to je prežalostno znamenje naše dobe (Levstik, SN 1871, 17. 2); Kajnovo znamenje, SN 1870, 24. 1; zdaj piše Župančič: vsako čelo nosi Kajnov znak, Tuji mož, V zarje Vidove, 55); Vojak zgrabi za orožje, kadar sliši znamenje za boj (N 1866, 404); prizadevali so si Rusi, da bi izbrisali vsako znamenje poljskega gospodovanja (Levstik, Npr. 215); slov. beseda je tudi še poslej živela, n. pr. v Bosni vlada zaplenja zvonove, ker imajo ti zvonovi ruska ali srbska znamenja (SN 1879, 286. 1). Bleiweis je v deželnem zboru na čelo užgal znamenje ilegalnosti (SN 1880, 57. 1). Znamenja se množe, da se bliža čas, ko bode ruska armada svoj marš začela (SN 1877, 82. 1); Danes se je shr. izraz v pomenu kokarda ali podobno tudi pri nas splošno sprejel, tako bi mi v zgorajšnjem stavku pisali: učenci ne smejo nikakih znakov nositi; sestanek, domača beseda snidenje se je danes že čisto pozabila, rabila pa se je poleg izraza shod v tem pomenu še nedavno, n. pr. Snidenje ruskega poslanika Giersa s knezom Bismarkom (SN 1884, 23. 2); snidenje obeh ministrov (r. t.); Prihodnja seja gospodske zbornice najbrž ne bo pred snidenjem zbornice poslancev (Železnikar 1884, 88. 2); poleg tega se je pogosto rabil v tem pomenu izraz shod, n. pr. naš cesar in nemški cesar se snideta v Gostinu; ruski car bode poslal k temu shodu specijalnega poslanca (SN 1881, 167. 1); shod našega cesarja z nemškim cesarjem (r. t.); ta izraz se nahaja še v povestih te dobe, n. pr. Kersnik, Luterski ljudje: Čakali so ga stari znanci. Ravnal je počasi, kajti shod njegov z znanci bil je odločen na popoludne (Lj. Zv. 1882, 614; Vl. Levec v Zbr. sp. II. 60 tega ni spremenil, dasi beseda v pomenu sestanek ni več znana.

1874: oklevati; za ta shr. izraz imamo v slovenščini kar štiri izraze: obotavljati se, oprezovati, omecevati in oždevati (kar je pa zdaj že pozabljeno, prim. Novice 1843, 34: blagor mu, ki se ne bo oshdéval, Vrtovec) ter celo vrsto dialektičnih izrazov: mečkati, okašati se itd. Nekaj starejših zgledov: Mojzes ni hotel glasu verovati in se je obotavljal (SN 1868, 92. 1). Menihu se je ravno to oprézovanje čudno zdelo (Klošt. žolnir, Glas. 1865, 48); ko je čas prišel pomagati Grkom, zdaj Angleži nekako oprézovajo in se odmikajo (Jurčič, SN 1880, 179. 1); zadržala jo (= italijansko ekspedicijo) je grška vlada s svojim dolgim oprezovanjem (SN 1878, 17. 2); ministerstvo se je po dolgem omecovanji izreklo (SN 1868, 29. 4); po dolgem omecovanji (Levstik, SN 1869, 33). Časnikarji shr. izraza ne razumejo in ga napačno rabijo: Italija okleva (prav: omahuje) med željo, da ostane z Nemčijo v dobrem razmerju, in strahom pred priključitvijo Avstrije z Nemčijo (Slov. 1933, 3. maja); nečak, netjak (starejša oblika) iz shr.; malo prej je še Jurčič sam pisal slov. besedo: Doktor Karbonarius dobi svojega stričnika (Glas. 1868, 46); enako še SN 1873, 299. 2; tudi pozneje je slov. izraz še v rabi: Josip Jenko, stričnik slavnega skladatelja Davorina Jenka, je napravil izpit iz klas. filologije (SN 1883, 252. 3); laskati: Hohenwart ne laska pravi stranki (66. 1; 115. 1), slov. je dobrikati se, prikupiti se ter v domačem govoru prilizovati se, česar vsega srbohrvaščina nima. Jurčič sam je še pisal n. pr. Ženskam znal se je prikupiti in pridobrikati se (Glas. 1867, 52). Pisati znajo lepo in dobrikati se liberalni nemški časopisi (SN 1877, 180. 1). Če je znal Taaffeju prikupiti in prilizniti se (SN 1879, 187. 1); Tagblatt se prikupuje g. Horaku, katerega je prej stokrat opsoval (SN 1877, 158. 4). Rabili so še n. pr. V zadevi severne železnice se dobrika ministerskemu predsedniku opozicijonalno časopisje (Majaron, SN 1884, 91. 1). Kako se je tedanja dubrovniška mladina »lepemu spolu« dobrikala (Tavčar, Zora 1873, 37); plemenitaš se dobrika uborni meščanki (Tavčar, r. t.). Da časnikarji ne razločujejo teh izrazov, dokazuje Železnikarjev sinonim: »Slovenec« se v očigled dopolnilnim volitvam zopet malo laska in dobrika (!) obrtnikom (SN 1890, 81. 3); pot prokrčiti (148. 1), slov. je = pot si delati (SN 1877, 206. 1); pot si utirati itd.; stremljenje po shr. iz ruščine: stremljenje Ircev po večjej samostalnosti (151. 1); slov.: prizadevanje, prizadetje, prizadetev; dalje je uvedel: poedinec, činovnik (shr. iz rus.), opasen, propalica za slov.: posameznik, uradnik, nevaren, izprijenec.

1875: usojati se: to napravo se usojam priporočati (235. 1) v srbohrvaščini se rabi usuditi se v pomenu slov. upati se, česar srbohrv. ne pozna, prim.: O prodaji Lipnjaka dođe do razgovora. U početku niesu se usudili, da kažu, što misle (Đalski, Na rođenoj grudi, Mat. Hrv. 1890, 128). V tem pomenu rabijo časnikarji shr. izraz: Staročeški list je obrekoval in ovajal Mladočehe kot panslaviste. Ovajanje in obrekovanje rodoljubov ali strank, ki si usojajo (pomen

slov. = upajo) imeti drugačna mnenja, je malovredno (SN 1887, 260. 1). Če hočemo dati krepkejši pomen, pravimo slov. drzniti se, predrzniti se, česar zopet srbohrvaščina nima, n. pr.: Ako se »Slov. Narod« obrača do vas (narodni advokati), ne mislite, da se drzne hoteti podučevati vas (SN 1872, 74. 1). Če sem se predrznil ta nasvet (= predlog) prinesti, gotovo se ni zgodilo zato, da... (dr. L. Toman, Npr. 65); vendar se mi drznemo misliti, da je general še s kom drugim govoril nele s Andrassyjem (Jurčič SN 1876, 42. 1); vladi se izreče nezadovoljnost, ker se je drznila, preden je ljudstvo govorilo, izrekati svojo misel (SN 1868, 92. 4); nihati: Poseci ji korenine in Avstrija se bo zanihala v vseh svojih slojevih (227. 1), slov. zibati se; ostavka, doslej se je rabila domača beseda odpust n. pr. Beust (ministrski predsednik) je prosil za odpust (SN 1872).

1876: v prilog, slov. v prid, n. pr. Ako premislimo govore, ki smo jih slišali Poljakom in Nemcem na prid (dr. L. Toman, N 1863, 208); v prid slovanskih narodov (r. t.). Ti poskusi pa so bili Jeanu Sbogarju na prid (Železnikar, SN 1886, 6. 1). Zgodovina niti ene bitke v prid Italije ne zaznamuje (SN 1877, 112. 2); nabaviti si, slov. omisliti si, kupiti; slov. izraz je zdaj že pozabljen, prim. starejše zglede: Kdor je videl veličastni vižmarski tabor, gotovo se ne bo obotavljal omisliti si spomenik (= sliko) na to svečanost (SN 1869, 90. 3); obleko si vsako leto ob tem času omislim (Zarnik, N 1862, 368). Kar je potrebno, naj se bolnišču precej omisli (Levstik, Npr. 116). Dr. Razlag in nekateri velikodušni možje omislili so mi moj trikolesni voziček (J. Cimperman [bil je hrom], SN 1880, 132. 2). Vse čestilce Jurčiča znova vabimo, da naj si omislijo njegova dela (SN 1886, 29. 4); poprišče (shr. iz ruš č.): Črna gora je že stopila na poprišče (102. 1), slov. je torišče, n. pr. Bolgarija je postala torišče najljutejšega boja (SN 1878, 16. 2); dalje: prelesten, dočim za slov.: omamen, medtem ko.

1877: proslavljenje škofovega jubileja, slov. praznovanje; n. pr. praznovanje tisočletnice smrti sv. Metodija (SN 1885, 58. 1); praznovanje Vodnikovega spomina (Levstik, Npr. 46); časnikarji ne poznajo pomena besede, glej: Jutri se začne proslava muslimanskega praznika (Sl 1932, 19. aprila, 3); živec, doslej se je rabila Vodnikova beseda čutnica, n. pr. Tušek N 1866, 369: čutnice (nervi); l. 1877. je pisal dr. E. Šavnik v podlistku SN o nervoznosti in je rabil dosledno samo domač izraz (od št. 196—201). Enako je leto prej še Jurčič sam pisal: njegove čutnice so bile vsega vajene, Mej dvema stoloma 1876, 57; dalje je uvedel: jamčiti, prijati, vzduh za sl. poroštvovati, porok biti; ugajati, goditi; zrak.

1878: oklopnica, oklopnik za sl. oklepnica, oklepna ladja, kar se je nad 100 let rabilo; naznačiti: se bo po naznačenem načinu imenoval (24. 1), sl. zaznamovati.

1879: zatočišče: zatočišče svobode (6, 1), utočišče (SN 1875, 89. 1); prej je še sam pisal: so iskali na tujem pribežališče (SN 1871, 50. 1).

RAZGLEDNIK

† Dragutin Domjanić

Tako se utrga struna sredi petja, kakor je on umrl — Nisem še do kraja domislil najinih zadnjih razgovorov, ko je trdo jeknilo v mojo dušo in sem se zavedel, da je razgovor za večno pretrgan, da je pesmi kraj in kraj snovanj —

Dragutin Domjanić, pesnik kajkavskega Zagorja, eden prvih jugoslovanskih lirikov, veliki Jugoslovan v tem, da je bil najboljši Hrvat in je s Slovencem in Srbom čutil slovensko in srbsko, je nenadoma umrl 7. junija 1933 v Zagrebu, par dni po svoji vrnitvi s svetovnega kongresa PEN kluba v Dubrovniku, ki se ga je udeležil kot predsednik zagrebškega centra. Na grobu so se poslovili od njega zastopniki hrvatske, srbske, slovenske in bolgarske književnosti; to je čast nad vse časti, ki so mu jih mogli izkazati ob smrti.

Domjanić je bil prav dobesedno hrvatski in slovenski pesnik. Ko je pred leti med nami praznoval svojo petdesetletnico, se je tega prav jasno zavedal tudi sam. Rodil se je 12. septembra 1875 v Krčih v Hrvatskem Zagorju in je do smrti ostal zvest otrok te lepe zemlje, v kateri izzveneva pokrajinska Slovenija in preko katere prav do srca Hrvatske, Zagreba veže oba bratska jezika značilni naš kaj, o katerem je Domjanić s toliko ljubeznijo zapel: »Em nikaj ni slajše / ne čuje se rajše / neg dobri i dragi naš kaj!« (V suncu i senci, str. 3).

Domjanić je bil vseskozi lirik. Svojo prvo zbirko Pjesme je izdal l. 1909, l. 1917 je izšla prva kajkavska zbirka, njegova najboljša knjiga, Kipci i popevke, ki je bila l. 1922 izdana v razkošni bibliofilski izdaji; l. 1924 so izšle Izabrane pjesme; l. 1927 druga kajkavska zbirka V sunci i senci; malo pred smrtjo 1933 pa v Savremeniku Srpske književne zadruge Pjesme.

Domjanić je bil v pravem pomenu besede nežni pevec lirične kajkavske pokrajine, božajočih idiličnih mladostnih spominov in brezstrastne, odmikajoče se romantike nepovratnih časov. Z brezstrastno otožnostjo ugotavlja njegovo vse s preteklostjo zavzeto srcé (Kipci i popevke, str. 2): »Mrtvo je vse, kaj smo imali radi. /Nadu za nadom življenje nam ruši, / gineju želje, al samo popevke / još mi živiju, kak negda vu duši. / Vu njih navek još ta jutra su plava, / vu njih još rožice cveteju bele, / k Tebi (materi)

dišeće privijaju cvete, / dobre Ti ruke bi dragati štele.« Prozoren ko rosna kaplja, enostaven kakor prvi pomladni cvet, ves prežet nežnih čuvstev, kot večno dete odkrit in preprost, poje Domjanić v enostavnem ritmu narodne pesmi, na katero spominja tudi rahli otožni nastroj, ki pač previdno naznači srčno bol, ne pové pa ji imena. Kako lepo se je sam označil v pesmi Za zbogom (Kipci i popevke, str. 105): »Znam, skoro me ne bu i ja bum pozabljen, /i samo popevke te male / još dale se budu spominjale z vami, / tak same si zvonele dale. / I štel bi, da v vsakoj živi moje srce, / i štel bi, da vsaka ti vraća / vsu ljubav, vse lepo, kaj ti si mi dala, / ti draga, ti reč mi domaća.«

Tako čuvstvuje in poje naš Domjanić.

Pesmi je kraj. Toda njena melodija zveni dalje, boža tudi naše uhó in bo tudi med Slovenci ohranila svetli njegov spomin. Fr. Stelè

KNJIŽEVNOST

Aus slovenischen Dichtungen. Deutsche Übersetzung. Dr. Rudolf Andrejka. Ljubljana 1932. Selbstverlag. Tiskala »Slovenija«.

Pričujoče rodoljubno delce ni Andrejkovo prvo te vrste. V podobnem obsegu je ponemčil prigodniško v letih svetovne vojne cikel slovenskih vojaških popevk. Njegova nova zbirka ni časovno bogve kako nujna, vendar prijetno iznenadi. Človek je vesel idealnega gospoda, ki prihaja kot nekak zadnji Mohikanec za Selakom, Gojmirom Krekom in Funtkom, ki je bil takemu poslu najbolj vešč, ker je bil kot epigon oblikovni talent in kot šolnik tudi v nemškem izbranem besedju doma. Andrejkova nova zbirka je cvetnik 31 pesmi iz Prešerna (2), Aškerca (2), Gregorčiča (7), Opeke (1), Medveda (1), Majstra (1), Župančiča (14), Ketteja (2) in Gradnika (1). Take izbere ne morem potrditi! Pa je menda že Župančič povedal, da ne veljá, da bi prevajalec zbiral in izdajal poljubno le-to, kar je mogel in znal presaditi, ne pa tegà, kar je prevedenemu slovstvu kot najboljše in najbolj značilno v čast. Take nepopolne zbirke, bom dejal jaz, utegnejo ugledu naše lepote v tujcih celó škoditi. Sebe, ki to pišem, kot prvega grajam in dolžim (prim. Adriaklänge in podlistek v Grazer Volksblattu!). Andrejkov prevod je sicer jezikovno pravilen, povsod pa ni pesniški. Gladko in neprisiljeno berem Župančiča. Funtka (v kolikor se ga spominjam iz Laibacherice) seveda ne doseza. Glede podrobnosti nekaj opazk! Prevajati za Prešernom (Kam?) še enkrat in slabše, ni pietetno. (Prim. Prešeren: Die Wolke fragt um ihre Bahn, die Welle in dem Ozean; Andrejka: Befraget doch der Wolken Heer, die Wogen auf dem weiten Meer.) Aškerčev Brodnik mi je v Krekovem prevodu ljubši. (Prim. Če nočeš — ti vzamemo glavo — wenn nicht, fliegt dein Kopf dir in Fetzen.) V Gregorčičevi Pozabljenim ne najdem v prevodu poente: doch wenn ihr auch vergessen lange, | denk' euer ich im schlichten Sange | und droben Gott. In še glede Župančiča! Velja, da ga presajaj le tisti, ki pozna mimo starejše nemške poetike tudi pesniški izraz moderne (Dehmel i. dr.)! Dr. I. Pregelj

Iz sodobnega srbsko-hrvatskega književnega življenja

(Misli, portreti in ocene)

Srbsko revijalno življenje ni tako bogato, ker se pri njih v veliki meri vsi kulturni — tudi literarni — problemi rešujejo v dnevnem časopisju, v tako zvanih vešče insceniranih lit. aferah in anketah, ki so na dnevnem redu in niso v stvari nič drugega kot lahek način, da se neka pisateljska imena popularizirajo. Saj je zanimivo že samo to, da urednik centralne književne revije največ svojih književnih ocen ne tiska v svojem glasilu ampak v Politiki. Tudi je zanimivo za srbske revije, da jih ne izdajajo kake književne skupine in literarna društva (razen Matice Srbske), ampak privatniki, ki so največkrat uredniki in lastniki obenem; ti samo odkupujejo prispevke, ki jim jih pošiljajo od vsepovsod. O kakih kompaktnih literarnih družinah, kot je to n. pr. pri nas, pri Srbih ne moremo govoriti. Tam druži sotrudnike največkrat le renome revije, urednikova osebnost ali pa čisto navadno trgovsko razmerje: prispevek je bil poslan slučajno tej in tej reviji in kupljen, brez ozira, kateri skupini sicer pripada avtor. Več vezi vsaj na splošno ne veže sotrudnikov, razen morda pri najmlajših avtorjih, ki žele nastopati skupno, ker sicer bi se poedinci nikdar ne pojavili na literarni areni.

Najstarejša srbska književna revija, ki še danes ne samo redno, ampak tudi v najlepši obliki izhaja, je organ stare Matice Srbske in tudi še danes prihaja iz zibelke vsega srbskega književnega življenja, iz vojvodinskega Novega Sada. To je »Letopis Matice Srpske«, ki je letos stopil v 105. leto pod uredništvom dr. Milutinovića s programom, »da potpomogne izgradjenje jedinstvene jugoslovenske kulture ukidajući postepeno sve plemenske pregrade u duhovnom životu naše nacije« ter vabi v svoj krog vsakogar, kdor ima kaj povedati, »naj bo mlad ali star, moderen ali konservativen«. Že v teh besedah je dovolj jasno izražen njegov eklekticizem kot program in njegova neborbenost in neprožnost, in zato tudi živi skoraj od samih znanstvenih razprav in estetičnih kramljanj Marka Cara. Prav v zadnjih letih po strastnih borbah v Matici sami se je odprla revija tudi mladini, vendar pa ti sotrudniki niso pomembni ter revija ni mogla doseči renomeja centralne srbske revije, kakor bi ga po svojem poreklu zaslužila in morala imeti, ampak je le bolj lokalnega, vojvodinskega značaja. Po tradiciji polpreteklega decenija smatrajo Srbi za osrednjo svojo književno revijo — oziroma jugoslovansko sploh — beograjski »Srpski Književni Glasnik«, ki je bil zdaj v rokah Bogdanovića. Sicer še dolgo nima take preteklosti kot Letopis (lani je praznoval 30 letni jubilej), pa ima za seboj Popovića in Skerlića, zlasti poslednjega, v čigar rokah je v resnici bil centralni organ srbskega realizma in generacije tik pred vojno, in je tedaj res predstavljal najjače kritično glasilo jugoslovanskega juga, za katerega književno in politično zedinjenje se je boril. Ta tradicija mu še sedaj daje renomé, tako nekako kot Ljubljanskemu Zvonu tradicija Levca in Aškerca. Zdaj mu to mesto nekateri odrekajo. Srbski Književni Glasnik je v stvari magazin vseh kulturnih problemov, ki zanimajo izobraženca, od filozofije, literature do no-

tranje in zunanje politike ter gospodarskih člankov (celo o železniških mrežah itd.). Le tako je mogoče, da redno izhaja vsakih 14 dni in ostane vedno aktualen, kljub temu, da članki niso vedno najbolje izbrani, in si pomaga s prevodi. S tem pa se zelo približa nalogi dnevnega časopisja in je neka notranja zveza v tem, da urednik revije piše ocene v dnevnik in urednik dnevnika svoje uvodnike v revijo. Zaradi aktualnosti in hitrega registriranja vseh književnih in kulturnih novitet se često književna kritika omejuje samo na kratke referate, samo ob pomembnejših pojavih se oficialni kritik s francosko kozerijo široko razpiše. Ta način pisanja ocen, ki ga prakticira ta revija, je zelo različen od našega nemškega kondenziranega in rekel bi, da je tudi boljši, samo če bi ta šola ne imela za posledico vse polno frazastih besednih limonad, ki jih je srbska kritika polna. Srpski Književni Glasnik je odprt vsaki kvaliteti in Bogdanović, ki je eden najboljših sodobnih realistično orientiranih kritikov, je hotel dati reviji novega pogona, zato se nagiba na levo, vendar pa ne v toliko, da bi mlade brezpogojno pridobil, ampak so ga celo zaradi kompromisarstva zapustili (Djonović, Kukalj in tovariši), nasprotno pa so se prav zaradi tega koketiranja starejši nad njim razočarali (anketa v Pravdi). Danes je revija, če že ne v krizi, vsaj problematična z ozirom na avtoriteto, s katero nastopa, dasi zbira v svoj krog še vedno najboljše srbske pisatelje. — Druga, bolj literarna beograjska revija pa je »Misao«, ki jo izdaja in ureja znani pesnik in kritik Živojinović (alias Massuka). Je na visokem umetniškem nivoju in prav zato mogoče včasih preveč akademska, artistična, vsekakor pa včasih bolj klena kot Glasnik. Pri njej pogrešam samo prožnosti in mladosti, ki bi parnasovski esteticizem in romantiko nadomestila z življenjsko stvarnostjo. — Vse te tri revije so urejene po istem principu francoskih revij in bi bilo mogoče nekaj resnice v tejle razpredelbi, da je Glasnik najaktualnejši, Misao najbolj literarna in Letopis najbolj znanstven.

Svoj čas je napovedovala novo življenje v smislu proletarske umetnosti, kakor sem jo opisal zgoraj, »Nova literatura«, ki je prenehala in so njeni pokretači zavzeli vidno oziroma prvo mesto med sodobnimi založbami s knjižnimi izdajami najboljših svetovnih del tega svetovnega pokreta z zbirko »Nolit«, ki vzgaja vso srbsko javnost v smislu te naturalistične filozofije. Borbeni izraz te ideologije je predstavljal tudi Gligorevićev »Savremeni Pregled«, ki ne izhaja več, in »Stožer« (Popović), ki zopet izhaja. Zdaj so take vrste beograjski listi bolj v propadanju, v kolikor sploh niso prenehali, zdi se mi pod silo razmer, pa tudi, ker so njih predstavniki zavzeli že vsebolj vidne pozicije in začeli z aktivnostjo v večjem stilu, kot sem omenil. Borbenost pa se je prenesla v zagrebško časopisje in pljuska že tudi k nam (Kreftova »Književnost«). Nadrealisti imajo svoje glasilo v »Nadrealizem nekad i sad«, sicer pa tudi oni izdajajo knjižno svoje programatične stvari pod imenom književne skupine »Jato«. Sploh se srbsko književno življenje razvija v knjižnih izdanjih, revije so samo publicistično in polemično spremstvo knjižne produkcije prav tako kot dnevno časopisje. Prepričan sem, da je še kakšna tovrstna revija, ki je pa nisem imel v rokah. Imenoval bi samo še »Život i rad«, nekakšen družinski list z literarno

kritičnim pregledom (za slov. stvari Borko), »Venac«, ki ga izdaja bivši ban J. Živanović in je nekak srbski Mentor, šola za mlade literate (v njem prevod Finžgarjevega Pod svobodnim solncem) in je važen zaradi urednikovih kritik, ter mogoče še »Narodno obrano« zaradi kritik V. Vujića, in najnovejšo krščansko revijo »Put«, podobno nekako našemu »Času«, ki naj bi pripravljala pot »kristološkemu nacionalizmu kot predhodniku vsečlovečanstva v Bogu-človeku«.

Pač pa ima provincija precej dobrih časopisov, ki jih moramo imeti v evidenci, in to zlasti že imenovani Letopis ter revije v mešanih srbskohrvatskih teritorijih, ki sem jih navedel že prej. Poleg teh pa še skopljanski »Južni pregled«, ki v rokah emigranta Rusa dobro reprezentira makedonsko kulturno življenje, cetinjski »Zapisi« z regionalno folklorističnim znanstvom in Vukičevićevo lit. kritiko in lokalnimi modernimi pesniki, ki so pa prišli do kompaktnega izraza šele v nikšićkem »Razvršju« (uredn. Cerović in Radović). List je sicer prenehal, a se v najkrajšem času pojavi v novi obliki kot nova črnogorska revija »Valjci«, urejevana v smislu proletarskega dialektičnega materializma, v kolikor so o kaki osnovni idejni podlagi more govoriti. Poleg teh važnih revij imajo posamezna mesta na deželi še svoje prav lokalne lističe z začetniškimi tendencami, tako Smederevo, Čačak itd. Sicer pa so glasniki lokalne lit. produkcije lokalni tedniki z dobro urejevanimi lit. rubrikami (Zeta v Podgorici itd.). (Dalje)

Tine Debeljak

GLEDALIŠČE

Ljubljanska drama v sezoni 1932/33

Položaj našega gledališča trenotno ni lahek. Zadnji čas so zopet stopila v ospredje vprašanja gospodarskega značaja in čuli so se glasovi, da je zaradi tega v nevarnosti obstoj gledališča sploh, v kolikor je to — kakor vse kulturno udejstvovanje — odvisno od gospodarskih pogojev. Navajalo se je v glavnem, da je treba med vzroke te krize šteti zlasti na minimum zmanjšani državni kredit in pa slab obisk gledališča od strani publike. Vse to, zlasti prvo, je gospodarsko važno dejstvo, katerega ni mogoče zanikati. Slab obisk predstav pa ni samo posledica težke sodobne gospodarske stiske, ki obupno mori zlasti za kulturo dovzetne ljudi, marveč je v tem treba videti tudi odtujenost in hladnost občinstva do gledališča iz vzrokov, zaradi katerih naša kritika že nekaj let neprestano govori tudi o umetniški krizi gledališča. Gospodarska kriza se je umetniški le pridružila; ni pa mogoče zapirati oči pred dejstvi, ki so nam vsem znana.

Gledališkega poročevavca more vrhu tega zaradi njegovih umetnostnih vidikov zanimati tudi gospodarsko vprašanje samo v toliko, v kolikor je umetnostna stran z njim neposredno v zvezi. Seveda je treba priznati, da niso samo gospodarske osnove — kakor so že dobre ali slabe — vzrok morebitnega umetniškega podviga ali pa krize, marveč je tudi nasprotno

res, da umetniška kriza oziroma nekvaliteta pravtako lahko škoduje gospodarskemu položaju gledališča, saj je le-ta vendar odvisen precej tudi od obiska predstav. Nočem trditi, da je v našem občinstvu zadosti razumevanja in ljubezni do gledališča, zagovarjam pa načelo, da je gledališče v prvi vrsti poklicano, da z dobrim sporedom in uprizoritvami vabi in vzgaja ljudstvo zase in za svojo umetnost. Zadnja leta je kritika stalno — seveda gluhim ušesom — dopovedovala vodstvu, da je dramski spored slab, neprimerno izbran in neurejen. Naglašala je tudi, da je repertoar najvažnejše vprašanje vsakega gledališča in da je zaradi tega to najbolj boleča točka naše drame, saj dobrih igravcev imamo hvalabogu še precej. Res pa je, da je vodstvo letos v tem pogledu pokazalo mnogo več dobre volje in resnega prizadevanja, čeprav smo prav v tej sezoni v gledališču doživeli neljube primere in čeprav to zboljšanje sporeda ni napravilo popolnoma zadovoljivega vtisa ter ni imelo tistega učinka, kot bi ga nedvomno imelo, da se je izvršilo pravočasno, to je že mnogo poprej.

Kažejo pa se že tudi — da nadaljujemo v zvezi z načetimi vprašanji — slabe posledice podržavljenja gledališča. Na eni strani se zaradi slabega gmotnega položaja kaže utrujenost in malodušnost članov, na drugi strani pa kvarno vpliva v umetniškem pogledu tudi sistem uradniškega kategoriziranja, ki je za umetniško ustvarjanje, pri katerem naj bi odločevala edinole kvaliteta, nesmiseln. Tega dvojnega slabega vpliva zadnji čas ni mogoče več prezreti. Ako je naša drama kljub temu še vedno na lepi višini, je to samo dokaz nadarjenosti pa tudi ljubezni in odporne moči našega igravskega zbora. Še bolj se čuti to dejstvo, če si razen omenjenih zunanjih težav ogledamo tudi še nekatere nič manj važne vzroke notranjega pritiska, zaradi katerega se naša drama ne more in ne more dvigniti tako visoko, kakor bi bilo želeti in kakor bi se tudi lahko dvignila po svojih močeh. Omenili smo, da spored že nekaj let ne samo ni bil na višini, marveč je neredko zdrknil na nizko stopnjo povprečnosti, plitvosti in celo banalnosti. Kaj se pravi siliti kvalitetnega igravca, da nastopa v takih pogosto vsebinsko in umetniško grobih delih, vedo prav za prav samo igravci. Ne samo, da mora njihova nadarjenost zaradi tega v takih primerih popolnoma zložiti peroti, marveč so na ta način zlasti začetniki, ko nimajo ne dramske šole ne možnosti za izobrazbo v tujini, ob edino možnost gledališke izobrazbe sploh. Porazno je tudi to, kar se zadnja leta v našem gledališču dela z jezikom. Nepravična in nesmotrna je nadalje zaposlitev igravcev; neredko dobi človek vtis, da se štejejo njihove moči zgolj za pridobitno sredstvo. Ni nam znano, kakšni motivi odločajo v posameznih primerih. Vemo pa, da so igravci neprestano žrtev nesmotrno urejenega sporeda. Zaradi tega trpi seveda tudi celotna podoba vse sezone. Tako letos na sporedu sicer ni manjkalo dobrih del, toda razdelitev pomembnih in tudi težjih del z manj pomembnimi in lažjimi po našem mnenju ni bila dobro premišljena. Odločno prekesnó skoraj na zaključku sezone sta prišla na vrsto na primer »Hamlet« ali pa »Tartuffe«. Nikakor ne moremo zahtevati, naj bi drama, ki je namenjena najširšim plastem občinstva, uprizarjala edinole dela najvišje vsebine in umetniške vrednosti. Toda če bo vodstvo naše drame umelo

postaviti v sredino vsake sezone petero, šestero v vsakem pogledu neoporečnih del, v katerih bo človek mogel najti njeno smer in podobo, se bo gledališče nedvomno dvignilo. Seveda tudi druge predstave ne smejo biti v preveč ostrem nasprotju z osnovno smerjo, kakor se je to zgodilo na primer letos z »Veselim vinogradom«.

Vedno znova in znova je morala kritika poudarjati tudi pomanjkljivo skrb za slovenski spored. Slovenskih del smo zadnja leta v drami videli vedno manj. A medtem, ko je bilo v poprejšnji sezoni 1931/32 uprizorjenih le dvoje domačih dram, je letošnji spored obsegal dela treh, oziroma štirih slovenskih avtorjev, če štejemo k dramama B. Krefta (Celjski grofje), Vl. Bartola (Lopez) ter h komediji J. Vombergarja (Voda) tudi otroško igro P. Golie (Srce igračk).

»Celjski grofje«, s katerimi smo začeli preteklo gledališko leto, so prinesli uspeh avtorju in gledališču. Drama je bila pripravljena skrbno, ter postavljena na oder z velikim razmahom. Lahko rečemo, da je uprizoritev dvignila pisateljevo delo više, nego ga je postavila njegova dramska sposobnost, ter mu dala v gledališki interpretaciji podobo in blesk, kakršnega v njem samem ni. Vendarle pa so »Celjski grofje« najboljše od vsega, kar nam je dosedaj v književnosti ustvaril Bratko Kreft, obenem pa je treba tudi priznati, da predstavljajo najbolj zrelo dramsko delo mlajšega pisateljskega rodu. (Podrobnejše poročilo o tej drami, kakor tudi o drugih domačih delih, bo izšlo posebej v književnem pregledu).

Kreft je svoji petdejanski drami — ta tehnika tragedije je utemeljena v snovi — dal podnaslov: drama iz življenja srednjeveških fevdalcev, katerim so tlačanili naši predniki. S tem je hotel podčrtati tendenco, ki jo delo ima in ki je tudi nič ne prikriva, pa tudi nasprotje svojega dela z drugimi, ki so bila napisana že pred njim na osnovi iste snovi, tako zvane celjske kronike. Ne morem pa se strinjati z njegovim mnenjem, češ, da je v drami postavil in poudaril realizem zoper romantiko. Zakaj snovni realizem je treba pri njegovi drami ostro ločiti od oblikovnih osnov ideološke estetike. Pisatelj oseb in dogodkov ne ustvarja dinamično (realistično) iz elementarnih in tragičnih življenjskih osnov in nasprotij, marveč jim daje apriorno podobo po svoji ideologiji, tako zvani zgodovinski dialektiki. V tem osebnem pisateljevem nazoru je tudi vzrok za neenotnost, a tudi nedognanost njegovega umetniškega sloga, ki niha med naturalizmom in tematičnim idealizmom.

Vrednost Kreftove drame gotovo ni v tem, da se avtor naslanja na zgodovinske podatke in jih razlaga v smislu svoje ideološke usmerjenosti. Nedvomno pa je, da je njegova drama prav zaradi tega sicer neumetnostnega, vendarle pa aktualnega poudarka močno vplivala na publiko. Povprečnemu sodobnemu človeku je po godu, da avtor slika grofe negativno, zatiranega malega človeka pa kaže v njegovem stremljenju navzgor. Kot žrtev fevdalnih nasilnih grofov je prikazana tudi Veronika Deseniška z namenom, da budi v gledavcu sočutje. To vlogo je odlično igrala M. Danilova, ki zadnji čas vidno dozoreva ter se vedno izraziteje kaže v vrsti

naših prvih igravcev. Pravtako je n. pr. Pravdač, Veronikin zagovornik in nosivec novih človečanskih idej, razumljiv le v ideološkem okviru drame. Težko, zanesenjaško vlogo je rešil prav dobro Jerman, ki je umirjeno in brez pretiranega patosa vodil protiigro v drami celjskega rodu. Nedvomno najbolj trdno stojita v drami dve osebi: Jošt, ki ga je zelo plastično igral Skrbinšek, zlasti pa stari grof Herman. Levarju je treba šteti v dobro, da se ni razmahnil samo v zunanjih gestah, marveč je skušal izraziti predvsem sen, voljo in nazadnje zlom celjskega duha v Hermanu. Režiser O. Šest je preprosto, a smiselno postavil sceno in uredil igro posameznikov v ubrano celoto. Reči smemo, da je bila uprizoritev, ki je delu marsikaj dodala, lep in redek primer, kako je treba pripraviti vsako, a zlasti še slovensko delo.

Nasprotno pa Bartolova drama »Lopez« ni imela pravega uspeha Delo je nejasno celo po svoji fabuli; razen tega je slabotno zgrajeno tudi dejanje ter so osebe izdelane medlo: nič čudnega, ako ni moglo ogreti. Bila je to samo majhna senzacija za malo Ljubljano. Ker se je v zvezi z dramo marsikaj šepetalo okrog, je mnoge zanimala ne toliko estetična in umetniška stran dela, nego predvsem skrita »kronika škandalov« (maske na odru!). Uprizoritev razen deloma zanimive scene ni nudila nič izrednega.

Kot tretje slovensko delo v minuli sezoni je bila uprizorjena Vombergarjeva »Voda«. Ta komedija iz našega kmetiškega življenja je v resnici samo ljudska komedija, ne le po snovi, marveč tudi po literarnem značaju. Zato se tudi bistveno razlikuje na primer od Cankarjevih komedij, ne le po miljeju in umetniški kvaliteti, ampak tudi po tem, da ni takozvano »ogledalo časa« ter ne predstavlja v procesu literarnega razvoja niti duhovne niti umetniške izpovedi rodu. Ker se razen tega naslanja na razne vzore, delo tudi stilno ni enotno. Ima pa mnogo vrlin, dobro orisan kmetiški milje, resničen humor in vrsto posrečenih tipov. Uprizoritev je resda imela velik uspeh pri publiki, vendarle pa delo ni bilo dobro pripravljeno. Režiser Skrbinšek je imel vezane roke že zaradi prekratko odmerjenega časa. Neizdelani so ostali zlasti skupinski prizori, ki so v komediji zelo važni. Boljši so bili posamezni igravci, čeprav razdelitev vlog ni bila najbolje premišljena. Tako je bilo n. pr. v igri obeh županov (Cesar, Bratina) premalo simetričnega nasprotja. Dobrega igravca (Lipah) je našel tudi eden izmed najbolj posrečenih vaških tipov, Primožek. Izmed ženskih vlog je bila najbolj živa in prepričevalna Katrica M. Danilove. Komedija je sicer dosegla poleg Kreftovih »Celjskih grofov« najvišje število predstav, vendarle ni bila pripravljena z enako skrbnostjo in tudi ne tako, kakor bi se za domače delo spodobilo. Marsikateri prizor je bil na diletantskem odru, kjer sem igro tudi gledal, podan topleje in bolj dovršeno nego v ljubljanski drami.

Kar zadeva otroško igro »Srce igračk« (P. Golia), je treba ugotoviti, da literarno ni na isti višini, kakor so bila nekatera starejša pisateljeva dela te vrste. Zgrajena je pravtako na vzgojnih osnovah idealistično-socialnih nasprotij, čemur ni oporekati, razen morebiti motivno. Scensko učinkovita je bila zlasti bogata izložba igračk, pa tudi sicer igra omogoča precejšen teatraličen razmah. Gotovo je, da so otroške igre podvržene poseb-

nemu merilu (merilo so nazadnje le otroci) in nemajhna zasluga pisatelja Golie je, da s svojimi igricami omogoča nujni otroški spored v naši drami, ki nudi tako otrokom veliko doživetje in jih s tem tudi vzgaja za gledališče. Naj v tej zvezi omenim še bajko »Pastirček Peter in kralj Briljantin« (Oskar Büchner), ki je bila tudi teatralično učinkovita, dasi literarno ni močno delo. Obe igri je režiral O. Šest.

A dramski spored je obsegal še vrsto pomembnih ali vsaj značilnih del modernih in klasičnih avtorjev raznih književnosti. V prvi vrsti moramo omeniti »Hamleta«, Tartuffea« in »Carjeviča Alekseja«. Teh troje predstav je pomenilo višek vse sezone.

O. S. Merežkovskij je v tragediji »Carjevič Aleksej« združil zgodovino in misticizem v grozotno podobo. Delo je sicer dramatično premalo zgoščeno in se njegova zgradba lomi zlasti v sredini, v zgodbi Alekseja z Jevfrosinjo; pravtako pa je v njem mnogo preveč intelektualnih prvin. Dobro je podana atmosfera časa in podoba na dvoru carja Petra Velikega. Toda tragični spor med očetom in sinom, Petrom in Aleksejem, je prikazan tako neenakomerno, da spremljamo in doživljamo prav za prav le tragedijo in veličino »Antikrista po božji volji« — Petra Velikega, medtem, ko popolnoma pasivni, slabotni Aleksej budi sicer sočutje, a ne očara. Da je delo močno v resnici le kot tragedija usodnega demoničnega poslanstva, je pokazala tudi uprizoritev. Režiser Ciril Debevec je z njo ustvaril eno najmočnejših gledaliških podob, katero je odlikovala skrajna notranja koncentracija, napetost groze, ki je bila tem silnejša, čim bolj je stopila v ozadje zunanja teatralika. To je še podčrtavala silna, notranje strastna, pridržana in obenem zagonska Levarjeva igra (Peter), s katero je dosegel nedvomno redek umetniški višek. Zrele so bile tudi igravske podobe Marfe (Marija Vera), zdravnika Blumentrosta (Debevec) in Alekseja (Jan), ki pa po pisateljevi krivdi ni hvaležna vloga.

Novi »Hamlet« je znova pokazal prvič neumrljivo moč Shakespearjeve umetnosti, obenem pa tudi, da naša drama raste in se poglablja. Celotna podoba tragedije je sicer pogrešala lahkote in sproščenega ritma, vendarle pa je režiser (C. Debevec) delo poenostavil ter smiselno gledališko poglobil, kar se je čutilo zlasti v posameznih gledališko in deloma tudi dramsko novih prizorih (Hamlet in kraljica s kraljem, Hamlet in Ofelija, prizor na danski ravnici) in igravskih podobah. V tem se je novi Hamlet bolj od dosedanjih približal pravemu Shakespearju — režijsko nujne spremembe temu niso nasprotovale —, pravtako pa je v tej zvezi treba omeniti tudi novi prevod O. Župančiča. To je največji pomen letošnje uprizoritve »Hamleta«. Igravsko moramo omeniti v prvi vrsti Lipaha, ki je ne le poglobil, marveč resnično na novo ustvaril Polonija. Zanimiva je bila tudi dvojna igra Hamleta, katerega sta igrala Kralj in Debevec. Nedvomno je prvi pokazal več izrazne igravske sposobnosti v kretnji in govoru, medtem ko je bil drugi silnejši v analizi. Vendarle pa je v posameznih prizorih tudi le igravsko mogoče dati prednost zdaj Kralju (prizor z očetovim duhom), zdaj Debevcu (prizor z materjo); a tudi v prizorih z Ofelijo (Šaričeva) sta oba pokazala vsak zase pomembne strani.

Molièra že nekaj let nismo videli v naši drami. Njegova komedija »Tartuffe« nas je popolnoma pridobila zanj. Temu ni vzrok samo avtorjeva pisateljska spretnost, ki duhovito, jasno, mikavno in z umirjenim humorjem ustvarja osebe in zapleta pa razpleta dogodke, marveč je tudi idejna vsebina komedije še vedno živa tudi za sodobnike. »Hinavčenje in licemerstvo«, ki druži zunanji lepi videz z notranjo lažjo, je zoprna tudi današnjemu času, ki stremi za nepotvorjeno človečnostjo in religioznostjo. Vendarle pa je treba z umetniškega vidika pripomniti, da poglavitni poudarek komedije in njenega smeha nosi Orgon kot lahkoverna žrtev Tartuffea, ki ga je pa v večji meri nego njegov humor ustvarila in v komedijo postavila pisateljeva idejno-satirična ostrina. Uprizoritev «Tartuffea«, ki ga je režiral B. Gavella, je bila še posebej velik, skorajda neprekosljiv gledališki uspeh. Odkar znameniti režiser že nekaj let stalno gostuje v naši drami, vemo, da nihče ne zna tako skladno združiti vrednot literarnega dela z režijo in igro. Pomembnost in svojstvenost njegovega gledališkega ustvarjanja je prav v tem, da mu pomeni vestnost nasproti pesnikovemu delu, ki ga zato vedno poda izčrpno in poglobljeno, šele trdno osnovo, na katero nato postavi mimično podobo gledališča. Pri tej »konkretizaciji« komedije mu je po lastnem priznanju bil v oporo izredno lep in ritmičen Župančičev prevod. Čudovito je, kako ume Gavella rešiti vprašanje prostora (scene), kompozicije in ritmike igre v skladu s stilnimi osnovami teksta, s čimer da odrski iluziji čar resničnosti, dovršenosti in sproščenosti. To se je čutilo tudi v nastopu posameznih igravcev, ki so vsi sodelovali živo in ubrano v duhu in stilu celotne igre. Bila je to resnična komedija z maskami licemerstva (Tartuffe — Kralj), lahkovernosti (Orgon — Lipah) in njenega preudarnega nasprotja (Elmira — Nablocka), »svetosti, ki je prišla šele z leti« (Pernelle — Marija Vera), razposajenosti (Dorina — M. Danilova), zaljubljenosti (Marijana — V. Juvanova; Valer — Drenovec), mladostne vročekrvnosti in neučakanosti (Damis — Jan), deklamatoričnega zanosa (Cleant — Jerman), uradne smešne in ceremonialne dostojanstvenosti (birič Loyal — Sancin; kraljev odposlanec — Železnik). Flipota, slugo gospe Pernelle, je igral Murgelj.

Iz takih uprizoritev čutimo, kako potrebno in prav bi bilo, da se gledališče povrne k močni dramski umetnosti. Ako naš moderni čas ne nudi zadosti takih del, se je treba vrniti h klasikom, ki se zadnja leta premalo upoštevajo, dasi v pravilni režiji in dobri igri vedno dosežejo uspeh. Redke uprizoritve v zadnjih sezonah nam to potrjujejo. Le tako se bo gledališče tudi idejno in pesniško poglobilo, kar je vsekakor nujno, ako nočemo, da zmaga tudi v gledališču oblikovni in tehnični videz nad prvinami duha. Poudarek v tej smeri skuša dati naši drami zlasti Ciril Debevec, ki se bori — dobesedno, zakaj zaenkrat je dramaturško vodstvo naše drame v nemajhni meri zasluga režiserjev (in krivda nekaterih?) — predvsem za vsebinsko pomemben gledališki spored. Tako nam je letos razen s »Hamletom« in »Carjevičem Aleksejem« pokazal tako usmerjeno prizadevanje še nekajkrat. Maeterlinckovo »Zadoščenje« je v pridržani in ekspresivno plastični igri Šaričeve, Skrbinška in Debevca doseglo nenavadno

močan odrski uspeh. Pravtako je »Gospa Cathleena«, pesniško učinkovito delo W. B. Jeatsa, polno pravljične in religiozne vizionarnosti, bila ena najlepših letošnjih predstav. Zlasti prvo dejanje je pomenilo redek višek. Igrali so Potokar, Medvedova, Jan, Skrbinšek, Kralj in Debevec. Zadnje delo, ki ga je letos režiral, je bila igra »Karel in Ana«, katero je avtor Leonhard Frank napisal na osnovi svoje istoimenske povesti. Čeprav se to delu pozna in čeprav je zlasti Karel nepreprič evalen posebno iz tragičnih osnov drame (njena vsebina je na eni ravnini vojna s svojimi grozotami, na drugi fatum in etos erotičnega življenja), je vendarle režijsko in igravsko uspela. Debevec kot režiser vedno obrne naš pogled v idejno središče, s čimer so v skladu tudi oblikovna sredstva njegove režije. Ano je igrala Boltarjeva, ki jo moremo — zlasti po tem dosti lepem uspehu — imeti za eno najbolj nadarjenih mlajših igravk.

Značilnost letošnjega sporeda so bile uprizoritve nekaterih dram, ki so po eni strani močne, a po drugi šibke, bodisi da se neenotnost razodeva v kvaliteti, gradnji ali stilu. Tak vtis je napravila n. pr. »Gospa Inger na Oestrotu«, romantična drama mladega Ibsena, ki pa je vanjo položil kljub vsemu toliko poetične očarljivosti in usodne tragike, da je M. Vera, ki je delo uprizorila v stilu heroičnega patosa, vendarle uspela z njo. Razen M. Vere, Skrbinška in Jana, ki je igral mladega Nilsa Stenssona, je posebno E. Gregorin kot danski vitez Nils Lykke ustvaril eno najdovršenejših igravskih podob. Semkaj moramo šteti tudi »Zločin in kazen«, dramatizacijo romana (P. F. Krasnopoljski), ki pa predstavlja le oddaljeno podobo tega, kar je ustvaril Dostojevskij. Na odru je delo v Kreftovi režiji uspelo le deloma, tuintam tudi zamisel ni bila originalna. Dobri so bili prizori med izpraševalnim sodnikom (Lipah) in Razkoljnikovim (Kralj). Sonja v dramski in režijski celoti ni ogrela, čeprav je igrala Juvanova razumevajoče in prepričevalno. Pravtako neskladno in celo nekam tuje je vplivala sicer dobra igra »Strast pod bresti« (Eugene O'Neill), kjer se naturalistične in mistično-romantične prvine neenotno prepletajo med seboj. Tudi režija (Kreft) ni bila stilno enotna. Pomanjkanje enotne, strnjene gradnje, vsebinskega središča in stilne zamisli je še prav posebno pokazala tudi igra s prologom »Slava in njeni mešetarji«, katero sta napisala Marcel Pagnol in Paul Nivoix. Najmočnejši del igre je bil nedvomno prolog z Jermanom, Debevcem (Grandel) in M. Danilovo. Uprizoritev je vodil Milan Skrbinšek.

Izmed del ostalega, večinoma lažjega sporeda je imela največji uspeh Connersova veseloigra »Roksi« z dražestno Šaričevo v naslovni vlogi. Medtem ko sta obe češki veseloigri, »Izpreobrnitev Ferdiša Pištore« (Langer) z dobro risanim okoljem, živahnim zapletkom ter imenitnimi tipi ter »Okence« (O. Scheinpflugova) s podobnimi čeprav mnogo manjšimi vrlinami, napravili več ali manj ugoden vtis, nas je pa veseloigra »Milijon težav« ruskega pisatelja Katajeva popolnoma razočarala. Temu gotovo niso vzrok pisateljevi socialni nazori, pač pa etos njegove komedije, ki je šolski zgled aprioristične gradnje. To je konec umetnosti kljub tehnični sposobnosti, ki je dosegla izborne učinke posebno v prvi polovici igre. Katajev

nam je lani v »Kvadraturi kroga« bolj ugajal. Brez škode bi bile izpadle lahko tudi veseloigre »Dopust na Francoskem« (R. Berkeley), »Dame z zelenimi klobuki« (Germaine in A. Aeremont), pravtako pa tudi začetniški in publiki se laskajoči »Veseli vinograd« (Zuckmayer), ki je prišel na spored najprej neadekvatno z originalom »postavljen na dolenjska tla«, nato pa deloma popravljen (2. dejanje!) in to pot celo s figovim peresom, kar je značilno za naše slovensko razumevanje. Krpanove kobile vendar ne zakriješ s figovim peresom, Lepota pa ga ne potrebuje! To je bilo jedro tiste jesenske debate, čeprav tega ni razumelo niti naše gledališko vodstvo, niti naše meščanstvo (brez razlike) s Fr. Govekarjem na čelu. To se mi zdi potrebno ugotoviti zato, ker je pri nas še vedno težkó molčati, a še teže govoriti — človeku, ki sta mu etični in estetični vidik v vprašanju kulture še pomembna. Razveseljivo in obenem dobro znamenje za bodočnost pa je vendar v dejstvu, da za »Veseli vinograd«, kakor je bil uprizorjen, ni »glasoval« razen dveh noben pomembnejši član mladega pisateljskega rodu, ki je pred leti odklonil še Golarjevo »Zapeljivko«.

Vse omenjene veseloigre razen Katajeve, ki je bila v Kreftovih rokah, je režiral O. Šest. Lahko rečeno, da so jih gledališke uprizoritve dvignile skoraj vse više, nego pa stoje same po svoji literarni vrednosti. Posebno je treba omeniti ustvaritve posameznih igravcev, n. pr. Nablocko kot Artamonovo in Sancina kot Ekipaževa (Milijon težav), dalje Cesarja, P. Juvanovo ter Kralja kot »familijo« (Izpreobrnitev F. P.). Dve odlični podobi je ustvaril tudi Železnik v vlogi ruskega kneza (Izpreobrnitev) in kot študent Divišek (Okence). Naša drama se je letos torej kljub vsemu dvignila, žal pa marsikaj ni uspelo v prvi vrsti zato, ker ni bilo pravega načrta. Gledališko vodstvo naj v bodoče skrbi za to, da drama sredi leta ne bo zastajala, ter naj pri sporedu gleda na idejno in umetniško smer, pa tudi na ekonomično in pravično zaposlitev igravskega zbora. Ta je danes najmočnejši steber naše drame.

France Vodnik

ZAPISKI

Socialno vprašanje kot vprašanje krščanskega preporoda

Veliki ruski mislec Nikolaj Berdjajev, čigar filozofski deli »Novi srednji vek« in »Filozofija svobodnega duha« sta splošno znani po svoji sodobni vsebini in po težnji za prerodom krščanstva, je v drobni brošuri »Krščanstvo in razredni boj« (v rokah imam francoski prevod »Le christianisme et la lutte des classes«, Editions »Demain«, Paris 1932) skušal orisati svoje temeljne nazore o socialnem vprašanju kot vprašanju krščanskega preroda. Knjižica je polna sijajnih definicij in bistrih ugotovitev; ako podajam tukaj iz nje nekatere izvlečke, hočem s tem opozoriti na celotno delo, ki je vredno čitanja.

»Predstava, ki jo ima marksizem o »proletariatu«, ni nujno istovetna z resničnim proletariatom, marveč je podoba, ki nam jo nudi, celo prav malo podobna empiričnemu delavskemu razredu, ki ga je nameraval naslikati;

ako je v ekonomskih potezah nekaj sličnosti, je v duhovnih potezah ni nobene. Tu Marx preneha biti materialist ter postane skrajen idealist; »vesti« ne določuje več »bit«, marveč Marxova »vest« določuje »bit« proletariata. Nauk o proletariatu, ki je v osredju teorije o razredni borbi in osvetljuje zamisel drugih razredov, se naslanja naravnost na aksiologijo. Marxovo razlikovanje med »proletariatom« in »meščanstvom« se ujema z razliko med dobrim in zlim, med svetlobo in temo, med vzvišenostjo in menjvrednostjo. In brez tega aksiološkega momenta bi Marx ne bil nikoli dospel do svoje zamisli razredov, zakaj on jih zmeraj vrednoti. Nemoralist v besedi in teoriji, je v resnici Marx prepojen s skrajnim moralizmom, ki se izpolnjuje v vsej njegovi teoriji o razrednem boju. V nasprotju med proletariatom in meščanstvom vidi borbo med Ormudsom in Ahrimanom. Izvirnemu monizmu pridružuje izvirni dualizem. — Toda Marxova in krščanska aksiologija sta v diametralnem nasprotju. Marx se nikakor ni omejil na ugotovitev besnega boja med razredi, pijanimi od mržnje in sovraštva, marveč se ga je razveselil in uzrl v njem neko najvišjo dobroto, zakaj ta boj se nujno bije za zmago mesianskega razreda, za zmago Besede. V tej borbi racionalizira mesianski razred univerzalno življenje. Marxov materializem, atomizem in nominalizem se razpuhtijo, na njihovem mestu se pojavi nov, idealističen, panlogističen, moralističen, religiozen in mitose ustvarjajoč obraz. V Marxovi zamisli razreda opazimo, da sega v znanstvo samo po stranpoti, aksiološka ideja pa ima v resnici odločilni vpliv nanjo. Marxa je prevzelo najprej dejstvo izkoriščanja ter borbe med izkoriščevavci in izkoriščanci, toda zamisel, ki se mu iz tega rodi, ni niti znanstvena niti ekonomska, marveč aksiološka in etična. Skušal je razkrinkati izkoriščanje s pomočjo ideje o večvrednosti, ki jo je imel za gospodarsko, v resnici pa je v nji etični element, po katerem jo je označiti. Izkoriščanje izziva v njem zgražanje in grajo. Zakaj neki? Zakaj neki je izkoriščanje graje vredno in zakaj ga je treba obsojati? — Jasno je, da izhaja tu Marx iz etične predpostavke, odkoder izvaja, da je izkoriščanje zlo in greh in prav za prav največje zlo in največji greh. Po znanstveni poti ne more doseči te etične predpostavke, ne more si je izposoditi pri ekonomski teoriji. Problem razrednega boja ni samo socialen in ekonomski, marveč nujno tudi etičen. Moraš pa znati razločevati med tema dvema elementoma. Marxova teorija o večvrednosti in o razrednem boju pa nudi neko mešanico teh dveh pojmov, v nji se ekonomija »etizira« in etika »ekonomizira«. Sicer zavzema njegov moralizem kot tak nekakšen demonski značaj: zlo mu je edina pot do dobrega, zgostitev teme mu je edina možnost, da doseže svetlobo. Po njegovem se rodi bratstvo, enakost, prijateljstvo med ljudmi iz zavisti, mržnje, sovraštva, maščevalnosti; osvobojenje izhaja iz nasilja in podjarmljenja. Po Marxu se zlo spreminja v dobro in svetloba nastaja iz teme na dialektičen način. Zlo kapitalistične družbe mora rasti, da se more uveljaviti dobrota socialističnega kolektiva... Socialistični in komunistični pozitivni ideali so v najvišji meri meščanski, so ideali bednega tovarniškega paradiža, zemeljske sile in uspevanja. Sicer to dejstvo nikakor ne izključuje neke pozitivne resnice v socializmu in komunizmu. Toda nobenega govora ni o

kakem postavljanju ekonomskega sistema zoper meščanskega duha, zakaj le-tega moreš postaviti edinole zoper kapitalistični sistem. Proti meščanskemu duhu se moreš boriti edinole z nekim drugim duhom, zoper njega se ne more postaviti ekonomska, marveč duhovna moč razreda. Na neki način bi dejali, da je vsa razredna mentaliteta meščanska in prepojena z nekim poželenjem po izkoriščanju, pa bodisi proletarska mentaliteta sama. Jutrišnji oblastniki ne bodo nič manj meščanski kot današnji ali včerajšnji. Meščanski duh evropske družbe XIX. in XX. stoletja zaznamenuje samo neko oslabitev duhovnosti, neko izključno orientacijo v svet vidnih reči in zanikanje nevidnih, ne predstavlja ničesar drugega kot prav ta ekonomizem, ki si ga je Marx tako dobro asimiliral in absolutiziral. — Komunizem se nam vidi protimeščanski samo do tiste mere, do katere je sam nekaj nevidnega in terja — prav iz tega razloga — vero, žrtvovanje in navdušenje. V kolikor pa je vidna, uresničena stvar, je prav tako meščanski kakor kapitalizem. Meščanski duh je večno načelo, torej ga ni ustvaril kapitalizem, marveč je on zajel kapitalizem in iz njega odseva duhovni položaj sodobnih družb.«

»Razredne borbe krščanstvo ne more iz predsodka zanikati pod pretvezo, da bi takšno priznanje pomenilo nezadostno vzvišeno in idealistično pojmovanje zgodovine. Realistično zadržanje nasproti socialnemu svetu, pogled za nepotvorjene realnosti, objektivnost v vsem njih spoznavanju, imajo s krščanskega vidika nedvomno pozitivno moralno vrednost. Zaradi tega moramo pripoznati, da so med razredi nasprotja, katerih pomen v zgodovini je vreden premisleka, da so izkoriščevalski in izkoriščeni razredi in da razredna mentaliteta potvarja resnico ter kvari ideje. Krščanska vest odklanja takšen položaj sveta, meni, da je graje vreden in da ga je treba premagati. — Vendar ne sme biti v tej obsodbi nikake sentimentalne slepote v pogledu na realnost, niti kakšnega omalovaževanja ali neudeležbe v boju, ki tu spodaj divja. Kristjani živijo na tem grešnem svetu, morajo nositi njegovo pezo in se ne smejo umikati boju med nasprotujočimi si silami, ki ga razkosavajo. Krščanska vera ne more postaviti univerzalno veljavnega in za vse čase možnega gospodarskega sistema. Cerkev ne izpoveduje političnih in gospodarskih resnic, socialno ustvarjanje prepušča človeški svobodi. Toda odnošaji med človekom in človekom so podvrženi krščanski sodbi in terjajo aktivnega vrednotenja. Krščanska vest ne sme trpeti, da bi se človek preobražal v stvar, da bi se delo spreminjalo v blago, da bi ostal neizprosni egoizem konkurence. — Priznati moramo, da je pa ravno v tem temelj kapitalistične družbe. — Krščanska vest mora obsoditi z verskega in moralnega vidika izkoriščanje človeka po človeku, razreda po razredu, in postaviti se mora v obrambo delavcev in izkoriščenih. Zakaj krščanska vera ceni zlasti osebnost, človeško dušo. Radi tega ni mogoče, da ne bi obsodila življenjski red, v katerem se meri po eni strani na kapitalizem, po drugi pa na komunizem. — Tako je, da mora biti gospodarstvo radi človeka, ne pa človek radi gospodarstva. Nič ni bolj nasprotnega krščanstvu kakor optimistična ideologija, ki priznava, da je z gospodarskega vidika nujno boljši, kdor je močnejši in kdor zmaguje, da je bogastvo človeku kot nagrada za njegove čednosti podeljena milost. Prav krščanska vest more najlaže in

najbolj sistematično spoznati, da zgodovinske in gospodarske kategorije niso večne, da so le prehodne in da so najbolj minljive prav tiste kapitalističnega gospodarstva. Duhovne osnove družbe so večne, toda vse socialne in gospodarske oblike so prehodne. V načelu zasebne lastnine je neko ontološko jedro, vendar so njegove oblike historične in radi tega spremenljive ter minljive. Zatorej bi kristjani grešili, če bi jih povzdignili v absolutnost, tembolj, ker je posebno težko najti ontološko jedro v značaju, ki ga ima zasebna lastnina v kapitalističnem redu. Resnično, kapitalizem razdira zasebno lastnino, jemlje ji ves smisel in vsak pomen, spreminja jo v utvaro. Ker je finančni kapital kolektiven, nista v njem niti subjekt niti objekt lastnine točno določena. — Toda krščanstvo se more ozirati le na realnost, ne pa na utvare. Torej mora biti krščanski vesti v gospodarskem življenju najdražje, kar mu tvori resnični temelj, to je delo. Krščanstvo priznava delu svetost in ga mora jemati v svojo zaščito prav tako kot njega posledico, z delom pridobljeno lastnino. »Delavec je vreden svoje hrane«, nam pravi Evangelij (Mat. 10, 10) in sv. Pavel pravi: »Kdor noče delati, naj tudi ne jé« (II Tes. III, 10). Ko je stari grško-rimski svet zaničeval delo in ga štel za usodo sužnjev, je vzpostavilo krščanstvo spoštovanje do dela in delavcev. Za krščansko gospodarstvo je glavno vprašanje naposled v delu, ravnanje pa določuje razmerje do socialnih problemov in njih nasprotij.«

»Krščanstvo mora do socialnega vprašanja s svojimi lastnimi vrednotenji. Priznava bratski komunizem ali katolicizem osebnosti, odklanja pa priznanje nečloveškemu in neosebnemu socialnemu kolektivu. — V socialnem vprašanju je na prvem mestu človek, zakaj radi njega rešujemo to vprašanje. Vsak razred je prehoden in minljiv, vse gospodarske dobrine so bežne in enodnevne. Človeška duša je večna in edina, ki pred Bogom obstoji. Ko gre za rešitev socialnega vprašanja naše dobe, nikakor ne smemo docela zametovati razrednega boja. Vendar pa tega vprašanja ni moči rešiti, kakor hoče marksizem, izključno z materialnega in ekonomskega stališča, zakaj vprašanje je hkratu duhovno, versko, moralno, pedagoško in tehnično, vprašanje duhovne obnove in vzgoje množic. Ako tega vprašanja ne poglobimo, grozi postati vsaka socialna reforma in vsaka revolucija maskerada, stranpot. Tole bi pomenilo isto kakor ustvarjanje novih mehov, dočim je vino ostalo isto. — Socialno vprašanje je tudi vprašanje rojstva novih človeških duš, ki jih ni moči napraviti mehanično. Nemogoče je ustvariti kraljestvo dela, ne da bi se temu primerno preobrazilo duhovno in moralno vedenje. V poslednji razčlenitvi je socialno vprašanje naše dobe historiozofsko vprašanje, vsebuje eshatološki element, strašno sodbo o naši civilizaciji in obsodbo Starega sveta. (Tudi Marx je videl v socialnem vprašanju najprej historiozofsko vprašanje — to je: prihod nove dobe — a ni ga umel pravilno izraziti radi svojega naivnega materializma.)«

»Nikakor ne more odobravati krščanska vest sile in nasilja ruskih komunistov, ki vidijo v umorih, terorju, v kršitvi elementarnih človeških svoboščin — svobode vesti in mišljenja — dejstva, ki omogočajo ustvaritev nove družbe. Vendar more in mora odobravati krščanska vest nekatere oblike socialnega nasilja, brez katerih bi ne bila mogoča samo resnična

svoboda, marveč materialno vzdrževanje razdedinjenih ljudi; v njih mora videti težnjo, da služi svojemu bližnjemu. Resnična svoboda vključuje v materialnem življenju gospodarsko zagotovitev življenja slehernemu človeku, predpostavlja socialni red, v katerem ni možno zahtevati, da zadosti delavec svojim življenjskim potrebam s pretiranim, ponižujočim delom, ali pa s takšnim, ki nasprotuje njegovi vesti. — Radi tega ne smemo zanikati razrednega boja. Vse vprašanje je v poduhovljenju tega boja in v njegovi podreditvi načelu najvišje duhovnosti, v zmagi nad strastnim sovraštvom in njega neizprosno divjostjo.«

»Krščanstvo se nikdar ne bo vdalo, da bi se iztrebila človeška vest, razum in osebna svoboda, in nikdar ne bo dovolilo, da se nadomesté z razredno vestjo, razrednim razumom in razredno svobodo. Pozna pač smisel katoličtva, ne pa smisla razreda. Človek je mnogo globlja in vzvišenejša realnost kot pleme in razred... Treba je vztrajati v tej resnici zoper vsak razred, zoper vse njih interese in sovraštva. — V XIX. stol. so z idealističnim duhom prepojeni, pravice žejni ljudje, rotili vodilni krščanski razred, naj se odloči za žrtve, skušali so ga poduhoviti in oplemenititi. Zdelo se jim je koristno pridigovati kot moralno resnico, da je tudi delavec človek, da je treba spoštovati v nižjih delavskih slojih človeško dostojanstvo. Nekdaj so učili isto gledé sužnjev in služabnikov. Toda zdaj smo prodrli v dobo, ko nekdanje moralno pridigovanje ne ustreza več resničnim razmeram in je nesodobno. Odslej naprej ne zadostuje več. Smoter, ki se vsiljuje, ni več poduhovljenje in oplemenitenje meščanstva, čigar moralni pomen je brez rešitve propadel, pač pa poduhovljenje delavskega razreda, čigar pomen in socialna sila brez prenehanja naraščata in ki se bosta v bodočnosti še bolj razmahnili. Po vsem videzu je prepozno, rotiti meščanske sloje k žrtvam. Danes gre za to, da dopovemo delavstvu, da sta meščan in plemenitaš tudi človeka, da je treba z njimi primerno ravnati in njihovo dostojanstvo spoštovati. Vsaj v Sovjetski Rusiji je to glavno vprašanje in nekega dne postane glavno tudi na zapadu. — Kdor uravnava svoj odnos do človeka, upoštevaje ga izključno kot pripadnika nekega razreda, zanikuje prav tako človeka kakor Boga. Lahko rečemo, da je n. pr. Poincaréjeva politika meščanska, in da se skrivajo za njo kapitalistični interesi. To je pač moje osebno mnenje in radi tega ne morem simpatizirati z njim. Toda nemogoče mi je uravnati svoj odnos do Poincaréja izključno le na teh podatkih. Moj odnos do njega bo upošteval dejstvo, da je zelo izobražen mož in čistih rok in da je iskren rodoljub. Prav tako moram ravnati, ako iščem razmerja do Stalina, do kakega boljševika ali do človeka sploh. — Sleherno bitje nosi v sebi božjo podobo, pa naj je ta še tako motna, vsak človek je namenjen večnemu življenju, spričo katerega se vidijo nepomembne in ničeve vse razredne razlike, vse politične strasti, vse opredelitve, ki jih je družabna vsakdanjost nanizala na človeško dušo. Zato, evo, je problem razrednega boja, ki ima nedvomno svoje zelo važne gospodarske, pravne in tehnične strani, zlasti moralno in duhovno vprašanje, vprašanje novega odnosa krščanstva v pogledu na človeka in na družbo, vprašanje verske preroditve človeštva.«

Silvester Škerl

PREJELI SMO V OCENO

Radovan Žilić, **Kroz glavnu ulicu.** Pesmi. Zagreb 1933.

Vl. Bartol, **Lopez.** Drama v 3. dej. Modra ptica, Ljubljana, 1933.

John Galsworthy, **Saga o Forsytih.** I. knjiga. Prevedel O. Župančič. Modra ptica, Ljubljana, 1933.

Ing. Drago Mattanovich, **Elektrotehnika I.** Osnove in stroji. Zbirka Kosmos. Jugosl. knjigarna, Ljubljana 1933.

Miško Kranjec, **Predmestje.** Roman. Krekova knjižnica. Izd. Delavska založba r. z. z o. z. Ljubljana, 1933.

François Mauriac, **Kačja zalega.** Roman. Prevedel dr. Tone Bajec. Leposlovna knjižnica 12. Jugoslov. knjigarna 1933.

Boleslav Prus, **Faraon III.** Prevedel Francè Koblar. Ljudska knjižnica 50. Jugoslov. knjigarna 1933.

Kristian Elster, **Sodnikova hiša ob fjordu.** Prevedla Ivanka Klemenčič. Ljudska knjižnica 51. Jugoslov. knjigarna 1933.

Ivan Pregelj, **Izbrani spisi,** 8. zv. (Simon iz Praš — Usehli vrelci). Jugoslov. knjigarna 1933.

Slovenische Erzähler. Deutsch von Joža Glonar. Nova založba, Ljubljana 1933.

Fr. Stelè, **La Slovénie,** aperçu de son histoire, sa culture, sa littérature (geografski in statistični oris, glavne dobe slovenske zgodovine, razvoj slovenske kulture, sedanje stanje slovenske kulture, slovenska književnost). Izdal PENklub v Ljubljani, 1933.

Ernst Ottwalt, **Jer oni znaju šta** čine. Roman o nemačkom pravosudu. Nolit, Beograd, 1933.

Knjižnica Mladinske Matice, letnik VI., zv. 20. Jos. Ribičič, Kresnice, letnik 6; zv. 21. Anica Černejeva in Edo Deržaj, Za vesele in žalostne čase; zv. 22. Marija Kmetova, Lovci na mikrobe; zv. 23. Bogomir Magajna, Brkonja Čeljustnik. Pravljica. Ilustriral Božidar Jakac.

Knjiga deseta. Izd. Grupa sarajevskih književnika. Sarajevo 1933.

Milan Ivšić, **Socialni duh i lijepa knjiga.** Zagreb 1933.

Iv. Tavčarja Zbrani spisi, I. zv. (Slovenski pisatelji). Tisk. Zadruga v Ljubljani 1933.

Francè Bevk: Gmajna, Književna družba Luč, zal. Goriška Matica, Gorica 1933.